

SZKOŁA PROJEKTOWANIA URBANISTYCZNEGO NA WYDZIALE ARCHITEKTURY POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ

JAN MACIEJ CHMIELEWSKI

STRESZCZENIE

Od początku istnienia Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej wykształcano w studentach umiejętność projektowania w skalach urbanistycznych. Szkołę takiego projektowania utworzył profesor Tadeusz Tolwiński, a rozwinęli profesorowie Kazimierz Wejchert i Hanna Adamczewska-Wejchert. Obecnie na Wydziale Architektury, zarówno na poziomie studiów inżynierskich, jak i magisterskich studenci wykonują obowiązkowo po dwa projekty urbanistyczne. Struktura organizacyjna Wydziału sprawia, że powstało w warszawskiej politechnice kilka szkół projektowania urbanistycznego. Wynika to z różnych doświadczeń zawodowych i zainteresowań naukowych kadry nauczającej. Zarówno profesorowie, jak i adiunkci w znacznym procencie czynnie uprawiają zawód urbanisty, czego dowodem jest ich członkostwo w Izbie Urbanistów. Szkoły te charakteryzują różne podejścia do zagadnień urbanistycznych, od architektonicznego po planistyczne. Zróżnicowanie sposobu nauczania wy-

musiła również konieczność kształcenia urbanistów nie tylko na kierunku Architektura i Urbanistyka, ale również na kierunku Gospodarka Przestrzenna. Na Wydziale prowadzone są także studia podyplomowe, których uczestnicy reprezentując różne zawody, mają zróżnicowane przygotowanie do tego typu projektowania. Tematy projektowe przede wszystkim dotyczą spraw aktualnie nurtujących życie zawodowe urbanistów. Wpisują się w bieżącą problematykę gospodarczą kraju, ale opierają się na optymistycznych prognozach rozwojowych. Kreatywne i wizjonerskie projekty studentów ukazują, jak mogłyby wyglądać nasze miasta gdyby pokonane zostały bariery ekonomiczne i administracyjno-organizacyjne, które w licznych przypadkach decydują o niezadawalającym ładzie przestrzennym miast polskich.

Słowa kluczowe: szkoła, projektowanie, urbanistyka, Warszawa

URBAN DESIGN SCHOOL AT FACULTY OF ARCHITECTURE, WARSAW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

ABSTRACT

Since the beginning of the Faculty of Architecture of Warsaw University of Technology students were educated the ability to design in urban scales. This design school was initiated by professor Tadeusz Tolwiński, and later developed by Professors Kazimierz Wejchert and Hanna Adamczewska-Wejchert. Currently at the Faculty of Architecture, both at engineering studies and master's level, students compulsory carry out two urban projects. The organization structure of the Faculty made it so, that at Warsaw University of Technology arisen several schools of urban design. It results from different professional experiences and scientific interests of the teaching staff. Both professors and assistants, in a significant percentage, are active town planners, as evidenced by their membership in the Chamber of Urban Planners. These schools are characterized by different approaches to urban issues, from the architectural

to planning. Differences in the manner of teaching arise also from the need to educate not only on Architecture and Urban Planning course, but also on the Spatial Planning course. At the Faculty are also run post-graduate studies, where participants representing various professions, have diverse preparation for this type of design. Design topics primarily relate to matters currently concerning urban planners, fitting into the country's current economic issues, but are based on optimistic development forecasts. Creative and visionary students' projects show how our cities might look like if economic, administrative and organization barriers were overcome, which in many cases determine the unsatisfying spatial order of Polish cities.

Keywords: school, urban design, Warsaw

1. Urbanistyka jako specjalność naukowa i zawodowa

Piętnastego listopada 2015 roku minie sto lat od otwarcia Politechniki Warszawskiej, a wśród jej czterech pierwszych wydziałów - Wydziału Architektonicznego¹. Nauczaniem budowy miast w nowo utworzonej placówce zajął się Tadeusz Tołwiński, który od początku swej działalności dydaktycznej rozpoczął tworzenie warszawskiej szkoły urbanistyki. Szkoła ta dokonywała korekt w postrzeganiu problemu tworzenia godziwego środowiska zamieszkania w miastach, poczynając od ustalania zasad budowy ich idealnych modeli, ku badaniu czynników urbanistycznych, którymi dałoby się sterować konieczne przemiany przy użyciu metod planistycznych. Wyraziło się to zmianą w latach 30. XX w. nazwy kierowanego przez Tołwińskiego „Zakładu Budowy Miast” na „Zakład Urbanistyki”. Urbanistyka zaczęła być tym samym postrzegana jako nauka o miastach, budowana na doświadczeniach z realizacji planów regulacyjnych, obejmująca wszystkie zagadnienia związane z historią ich powstawania, oceną funkcjonowania, projektowania i planowania, oraz metody wyciągania wniosków z prowadzonych badań i obserwacji.

Bogate wyniki badań, analiz i doświadczeń planistyczno-projektowych opisał Tadeusz Tołwiński w trzytomowym podręczniku „Urbanistyka”², w którym wyjaśniał narodziny kultury urbanistycznej, odkrywał prawa rządzące rozwojem miast i uczył rozumieć ich piękno. Dlatego tom pierwszy poświęcił powstawaniu miast, opisując ewolucję w kształtowaniu się ich form i kompozycji oraz analizie czynników urbanistycznych. Tom drugi odniósł do problemów rozwoju miast przełomu XIX i XX wieku zarówno w Europie, jak i Ameryce. Zwracał uwagę na wady miasta kapitalistycznego i wskazywał możliwości ich usuwania, zarysowując równocześnie zasady projektowania miast jako całościowych struktur urbanistycznych. Doświadczenia wyprowadzał profesor z prac projektowych, jakimi kierował przy tworzeniu szkicu wstępnego planu re-

gulacyjnego Warszawy w 1916 r.³ oraz ze studialnych podróży. Tom trzeci, wydany pośmiertnie, poświęcił zieleni w urbanistyce, podkreślając związki człowieka z przyrodą i możliwości kształtowania kompozycji krajobrazowych w obszarach otwartych we wszystkich skalach planistycznych. Problematyka warszawska poruszana była często w studenckich projektach urbanistycznych. Projekty te były także eksponowane na wystawie „Warszawa Przyszłości” w 1936 r. (il. 1)⁴.

Nauczanie w pierwszych latach istnienia warszawskiego Wydziału Architektury było próbą „wkraczania z projektami urbanistycznymi w dziedzinę niemal utopijną, w budowanie miast-ogrodów i różnych osiedli tego typu, by z czasem uwzględnić coraz mocniej elementy techniczne – drogi, uzbrojenie budowlane, budynki społeczne, domy mieszkalne oraz krajobraz, zieleń – tworząc organiczną, wszechstronnie przemyślaną całość”⁵. Program nauczania urbanistyki na początku był jeszcze czasowo skromny. Charakteryzowały go dwa przedmioty: „Historia budowy miast” na trzecim roku i „Budowa miast współczesnych” na roku czwartym (2 godz. wykładu i 4 godz. ćwiczeń). Mimo to wykształcał on w studentach wyobraźnię twórczą, prowokując do kreowania śmiałych wizji urbanistycznych wybiegających daleko w przyszłość, zwłaszcza przy okazji wykonywanych prac dyplomowych.

2. Urbanistyka jako narzędzie w kształtowaniu przestrzeni

Szkołę urbanistyki Tołwińskiego po II wojnie rozwijali Kazimierz Wejchert i Hanna Adamczewska-Wejchert, kładąc zwłaszcza nacisk na projektowanie urbanistyczne. Konieczność odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych zmuszała bowiem do przygotowywania planów urbanistycznych w ilościach dotąd niespotykanych, a także do wykształcenia kadr projektantów potrafiących podejmować trafne i szybkie decyzje. Wyzwaniem stała się akcja przygotowania 64 planów uproszczonych dla miast „Ziem Odzyskanych”, wykonania których podjął się

¹ Nazwa Wydział Architektury została nadana nowym statutem Politechniki w sierpniu 1916 roku.

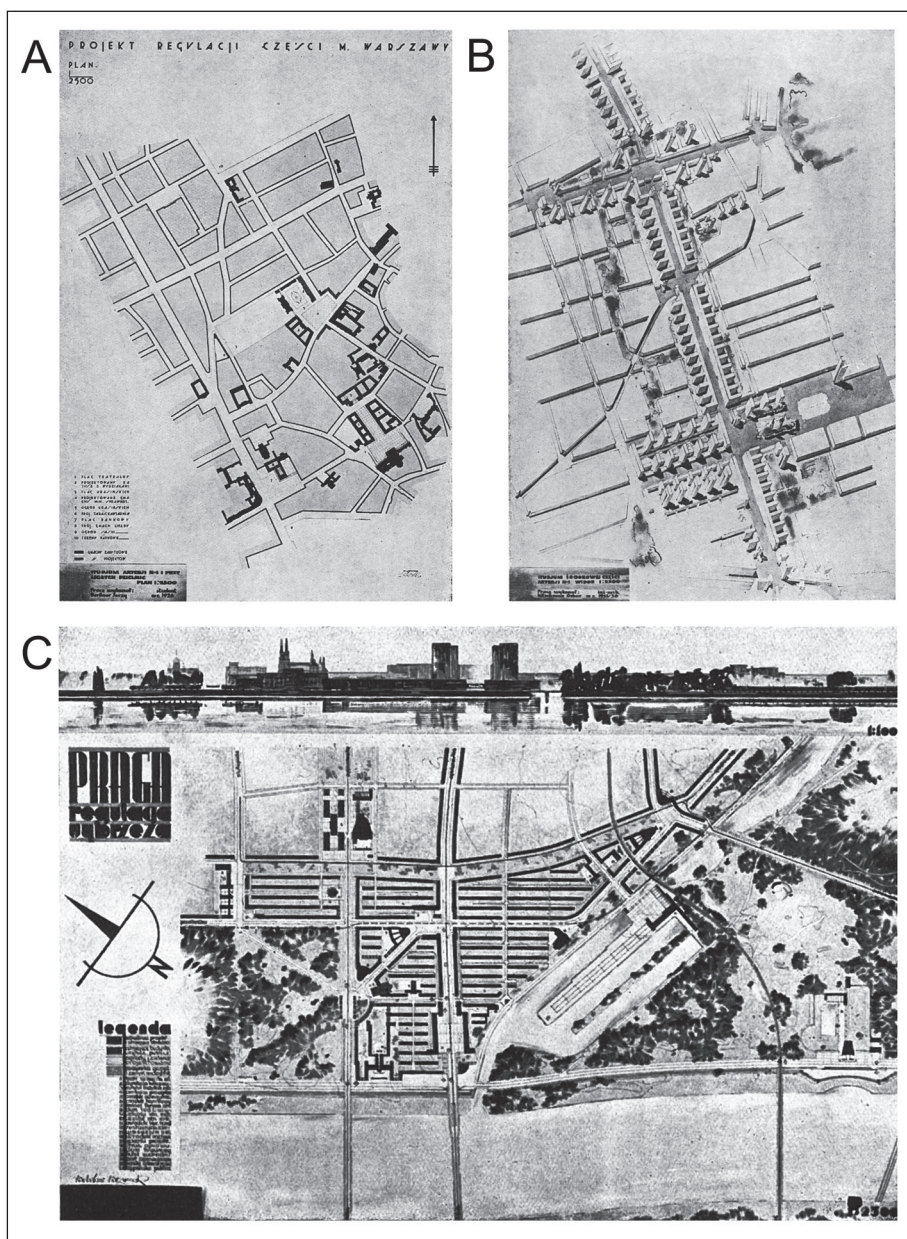
² T. Tołwiński, *Urbanistyka*, t. I i II, Wyd. Zakładu Urbanistyki PW, Warszawa 1937, t. III, PWN, Warszawa 1963.

³ T. Kotaszewicz, *Międzywojenny okres planistyczny*, w: *Atlas historyczny Warszawy*, t.II, Wyd. Stowarzyszenia Archiwum Państwowego m. st. Warszawy, Warszawa 2004. Szkic wstępny planu regulacyjnego Warszawy został opracowany przez Koło

Architektów pod kierunkiem T. Tołwińskiego i przedłożony do szerszej dyskusji w 1916 r.

⁴ *Warszawa Przyszłości*, wyd. Komitetu Wystawy „Warszawa Przyszłości”, Warszawa 1936.

⁵ K. Wejchert, *Projektowanie urbanistyczne i planowanie przestrzenne*, w: *Warszawska szkoła architektury*, PWN, Warszawa 1967.

1. Projekty i studia urbanistyczne, wykonywane dla Warszawy w okresie międzywojennym przez studentów Wydziału Architektury w ramach Katedry Urbanistyki były oparte na wytycznych szkicowego planu Warszawy z lat 1915-1919, opracowanego pod kierunkiem prof. Tadeusza Tołwińskiego. A – studium regulacji ulic w rejonie pl. Bankowego i Krasińskich, B – studium arterii N-S z koncepcją zabudowy, C – studium regulacji zagospodarowania centrum Pragi. Źródło: *Warszawa Przyszłości*, wyd. Komitetu Wystawy „Warszawa Przyszłości”, Warszawa 1936

1. Urban design and studies, prepared for Warsaw city between 1st and 2nd World War by the students from the Faculty of Architecture, Department of Urban Planning. They were based on guidelines from the draft plan of Warsaw 1915-1919, designed under the supervision of Professor Tadeusz Tołwiński. A – study of streets' regulations around the Bankowy and Krasińskich Squares, B – study of N-S transit artery, C – study of land use regulation in the centre of Praga district. Source: *Warsaw of the Future*, edit. Committee of the Exhibition “Warsaw of the Future”, Warsaw 1936

w roku akademickim 1947/1948 kierujący pracownią urbanistyczną w Katedrze Urbanistyki, młody wówczas, dr Kazimierz Wejchert. To ambitne zadanie wymagało zebrania zespołu planistów, wymyślenia metody projektowej oraz zorganizowania prac nie tylko w Warszawie, ale również w planowanych miastach. Zespół, który Wejchert utworzył do realizacji tego zadania, składał się z młodych ab-

solwentów Wydziału Architektury, mocno już zaangażowanych w pracę zawodową, również poszukujących nowych idei, uczestniczących i odnoszących sukcesy w konkursach urbanistyczno – architektonicznych. Wielu z nich równocześnie sprawdzało się w dydaktyce, przenosząc doświadczenia z praktyki projektowej do nauczania. Plany uproszczone dotyczyły przede wszystkim miast małych, a na tym polu

Wejchert już dysponował dobrym rozpoznaniem, zdobytym przy pisaniu pracy doktorskiej pt. „Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne”⁶.

Ważnym wstępem do prac planistycznych była zawsze inwentaryzacja urbanistyczna, dzięki której poznawano stan zagospodarowania projektowanych miast i możliwości ich rozwoju. Inwentaryzacja stała się równocześnie istotnym ogniwem w dydaktyce urbanistycznej na Wydziale Architektury, uświadamiającym studentów, że w zawodzie urbanisty decyzje projektowe są zawsze uwarunkowane stanem istniejącym zabudowania i zagospodarowania terenów, a także względami kulturowymi, technicznymi, społecznymi i gospodarczymi.

Wykład „Budowa miast współczesnych” przekształcony został po wojnie w „Zasady budowy miast”, przez wzmocnienie w jego treściach zagadnień technicznych i ekonomicznych. W okresie socrealizmu, w którym zaczęto kłaść mocniejszy nacisk na formę architektury, Kazimierz Wejchert wzmocnił nauczanie urbanistyki studiami nad estetyką miasta, wprowadzając w 1952 r. wykład pt. „Elementy kompozycji urbanistycznej”, wiążący kompozycję urbanistyczną z psychologią i prawami percepcji przestrzeni, uniezależnionymi od wzorców i mód stylowych. Wykład ten następnie uzupełniony został cyklem dwugodzinnych ćwiczeń klauzurowych, które wyrabiały w studentach umiejętności szkicowej prezentacji, szybko kreowanych wizji projektowych, a także uświadamiały o bogactwie tworzywa urbanistycznego (il. 2).

W nauczaniu urbanistyki zaczęły się rysować trzy powiązane z sobą formy: wykład, ćwiczenia seminaryjne i ćwiczenia projektowe. Wiedza przekazywana na wykładach budowała podstawę teoretyczną urbanistyki, ćwiczenia seminaryjne były propedeutyką urbanistyki przybliżającą studentom aktualne problemy projektowo-planistyczne kraju, zaś ćwiczenia projektowe uczyły kreatywności i umiejętności prezentacji rozwiązań zagospodarowania i zabudowy dla różnych potrzeb rozwoju przestrzennego miast.

W roku akademickim 1955/1956 ustabilizowany został program kształcenia urbanistycznego. Rozpoczęły go na semestrze V dwugodzinne wykłady i ćwiczenia z „Historii budowy miast”, kontynuowane na sem. VI. Program nauczania tego przedmiotu

stworzył prof. Wacław Ostrowski, a następnie podjęła go i modyfikowała prof. Teresa Zarebska. Na sem. VI rozpoczynała się nauka projektowania urbanistycznego od dwugodzinnych wykładów i ćwiczeń klauzurowych z „Elementów kompozycji urbanistycznej”. Nauka urbanistyki uzupełniana była cyklem trzech, obowiązujących wszystkich studentów, ćwiczeń projektowych: na sem. VII – osiedle dla 5-8 tys. mieszkańców, na sem. VIII – ośrodek usługowy dla miasta małego lub średniej wielkości i na sem. IX – plan ogólny miasta podobnej wielkości. Projekty były prowadzone przez dwie grupy asystentów pod kierunkiem profesorów Ostrowskiego i Wejcherta. Na semestrach VII i VIII ćwiczenia projektowe były wspomagane wykładem „Zasady budowy miast”, prowadzonym przez profesorów Kazimierza Wejcherta i Hannę Adamczewską-Wejchert (il. 3).

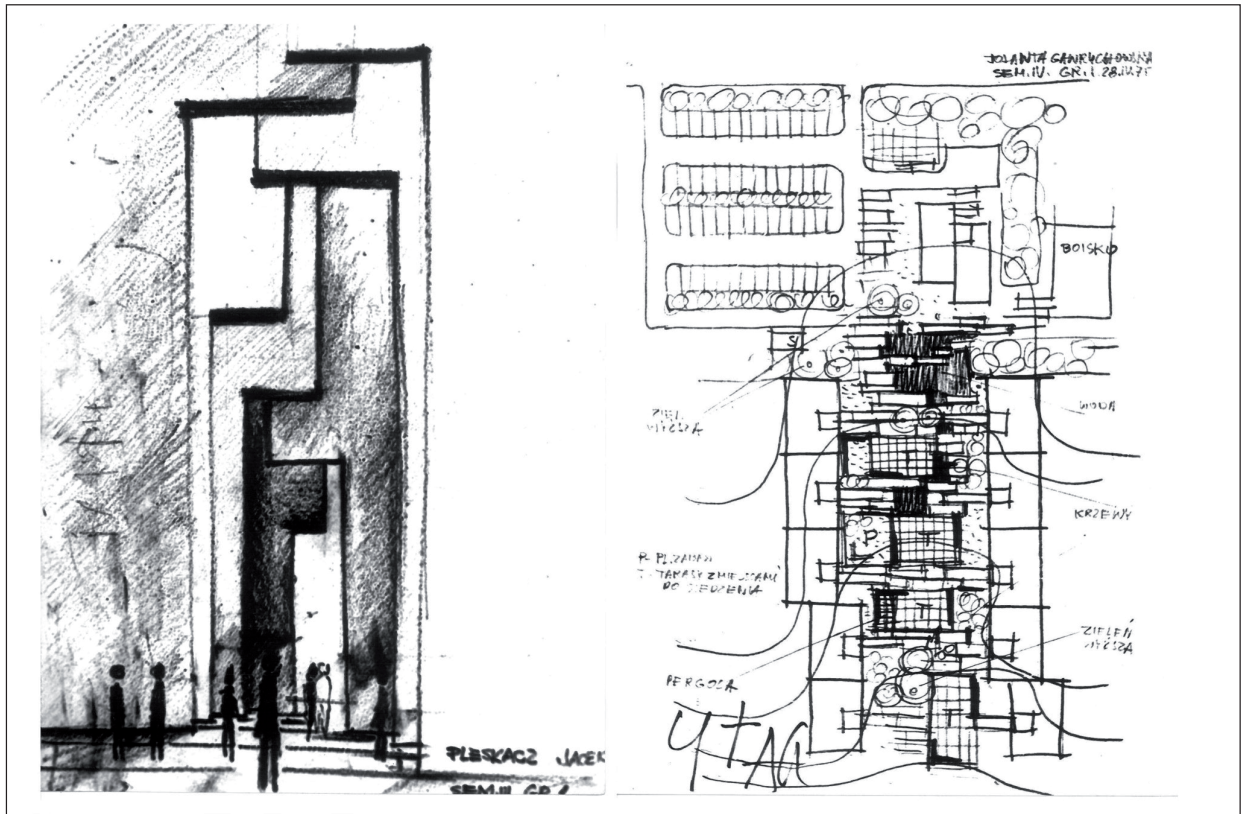
W nauczaniu projektowania urbanistycznego istotne były jego związki z projektowaniem architektonicznym. Podział na urbanistykę i architekturę traktować należało zawsze jako organizacyjno-dydaktyczne rozdzielenie nauczanych przedmiotów, albowiem zawsze podkreślano, że koncepcja architektoniczna rodzi się również z uwarunkowań urbanistycznych, a urbanistyka pozwala na osadzenie obiektu architektonicznego w kontekście otoczenia. Związki te polegały na możliwości wyprzedzającego zaznajomienia studentów z obiektami architektonicznymi, które stanowiły podstawowe tworzywo urbanistyczne. Tak więc projekt osiedla mógł być poprzedzony na sem. VI projektem budynku mieszkalnego, a projekt ośrodka usługowego projektami budynków użyteczności publicznej.

Studenci zainteresowani ukierunkowaniem pracy dyplomowej na zagadnienia urbanistyczne na ostatnim roku studiów wykonywali, pod kierunkiem wybranego promotora, projekt przeddyplomowy kontynuowany najczęściej jako dyplomowy. Promotorami z reguły byli wówczas profesorowie lub docenci, których wspomagali przy korektach dyplomowych ich asystenci. Ukierunkowanie urbanistyczne⁷ wzmacniane było dodatkowymi wykładami z takich zagadnień jak: fizjografia, inżynieria miejska, programowanie urbanistyczne, komunikacja, planowanie regionalne oraz problemy współczesnej urbanistyki (il. 4).

⁶ K. Wejchert, *Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, Wyd. Ministerstwa Odbudowy, Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1947.

⁷ Decyzją Rady Wydziału w 1961 r. uznano, że kształcenie architektów ma być jednolite, ale z dopuszczeniem na ostatnim roku

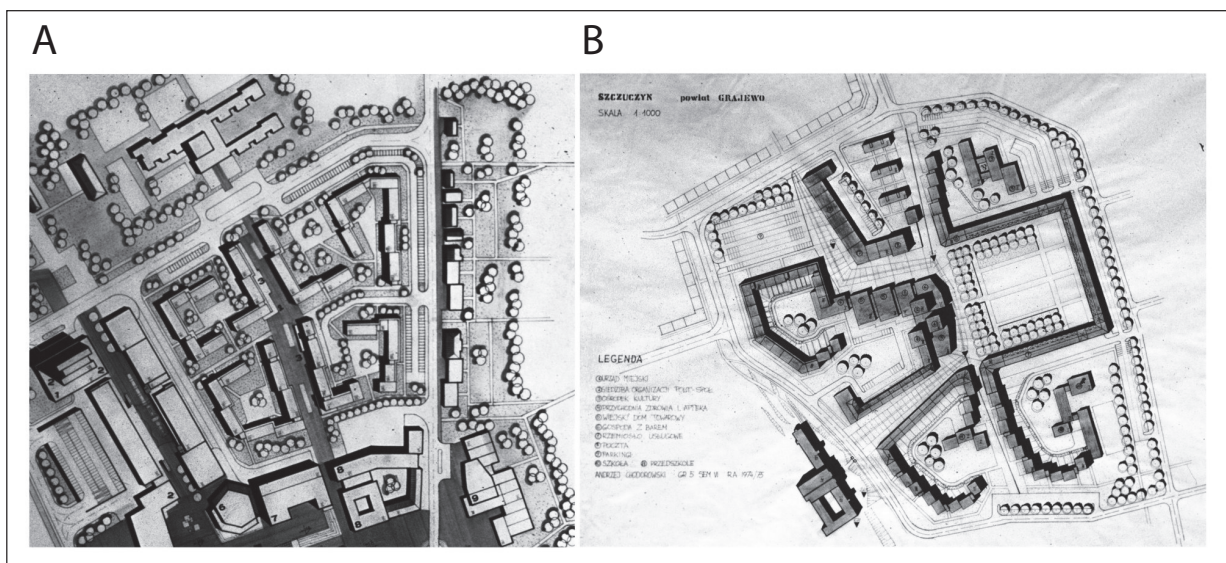
studiów kierunków „specjalizujących”, wzbogacających wiedzę studenta o specjalistyczne treści monograficzne i problemowe związane z wykonywaną pracą dyplomową.

2. Szkice klauzuruowe wykonywane na ćwiczeniach z elementów kompozycji urbanistycznej wprowadzone do programu Wydziału Architektury w latach 50. XX w. nauczały kształtowania przestrzeni zarówno w abstrakcyjnym ujęciu, jak i dla praktycznych potrzeb.

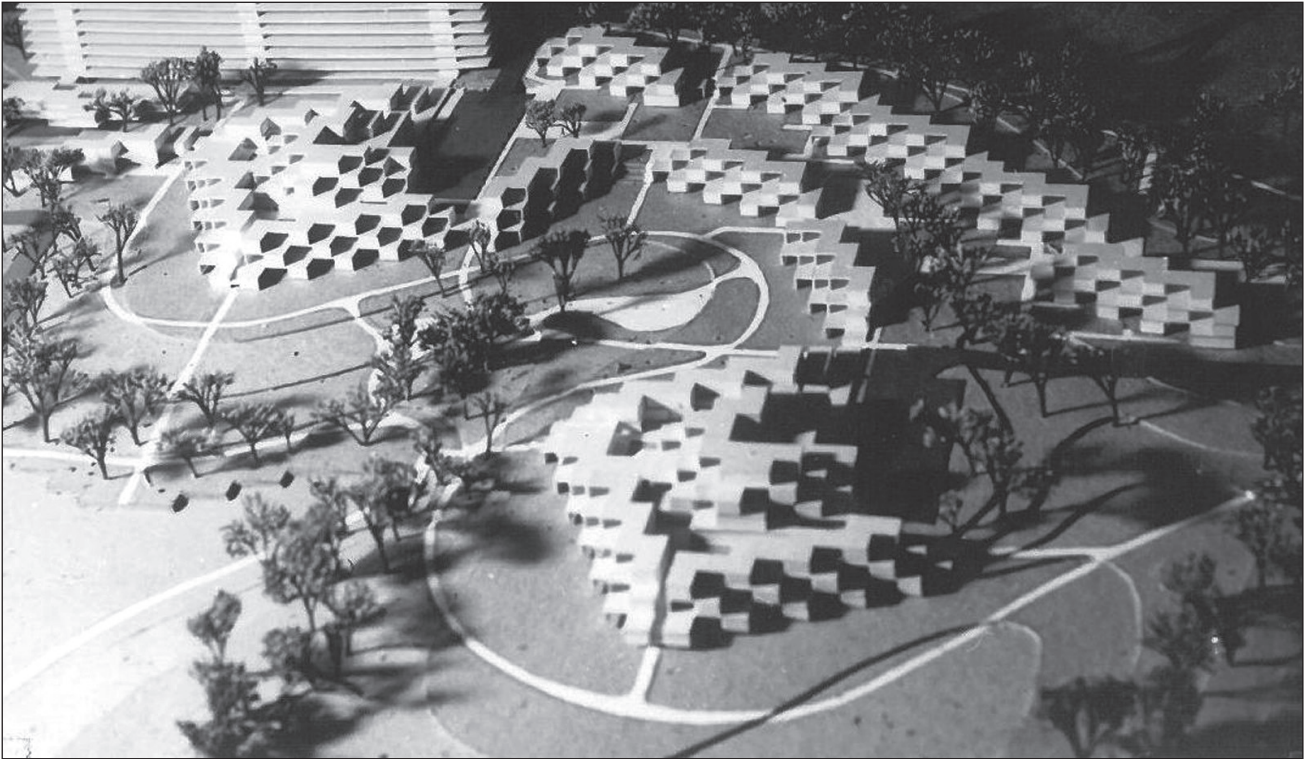
Źródło: archiwum Katedry Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej (dalej KUiGP)

2. Students studio works performed during the exercises of the Elements of Urban Composition introduced into the Faculty of Architecture in 1950's, taught shaping of the space both for an abstract and practical purposes. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

3. Studenckie projekty urbanistyczne wykonywane na katedrze prof. K. Wejcherta na semestrach VII i VIII tematycznie wiązały się z koncepcjami przekształcania zaniedbanych małych miast polskich. Propozycje projektowe silnie nawiązywały do elementów kompozycji urbanistycznej nauczanej na sem. VI. zakładając zwykle daleko idącą wymianę istniejącej zabudowy, przy równoczesnym zachowaniu układu wnętrza urbanistycznych, ale wzbogacanych nowymi dominantami i założeniami przestrzennymi. A – zabudowa mieszkaniowa w strefie centralnej Grajewa, B – usługi centrotwórcze w centrum historycznym Szczuczyna. Źródło: archiwum KUiGP

3. Students urban designs prepared at the Chair of Professor K. Wejchert in 7th and 8th semester. All of them were thematically connected to concepts of transforming neglected Polish small towns. Concept projects were strongly connected to the Elements of Urban Composition thought in 6th semester, provided usually far-reaching replacement of existing buildings, while preserving the urban places but enriched with new landmarks and spatial layout. A – residential development in the central zone of Grajewo, B – services creating city centre in the historic core of Szczuczyn. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

4. Projekt dyplomowy z roku 1964, wykonany przez studenta Jana Macieja Chmielewskiego, pod kierunkiem prof. K. Wejcherta, wyróżniający się koncepcją kształtowania niekonwencjonalnych form tarasowej zabudowy mieszkaniowej. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

4. Master diploma project of student Jan Maciej Chmielewski presented in 1964, supervised by Professor K. Wejchert, distinguishes with the concept of an unconventional forms of terrace housing. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

Ćwiczenia z projektowania urbanistycznego umacniały w studentach przekonanie, że miasto jest strukturą podatną na kształtowanie, a ponadto, że istnieje możliwość komponowania tej struktury według zasad estetycznych. Tak formowała się warszawska szkoła projektowania urbanistycznego. Powstawała ona na fundamencie doświadczeń w projektowaniu i planowaniu miast oraz zespołów urbanistycznych w Polsce, ale nawiązywała także do realizacji zagranicznych. Mocnym wsparciem tej szkoły były doświadczenia czerpane z budowy nowego miasta Tychy w konurbacji Górnośląskiej. To zadanie zostało powierzone Wejchertom w wyniku wygranego konkursu i zatwierdzonego w 1955 r. ogólnego planu zagospodarowania przestrzennego Nowego Miasta Tychy⁸.

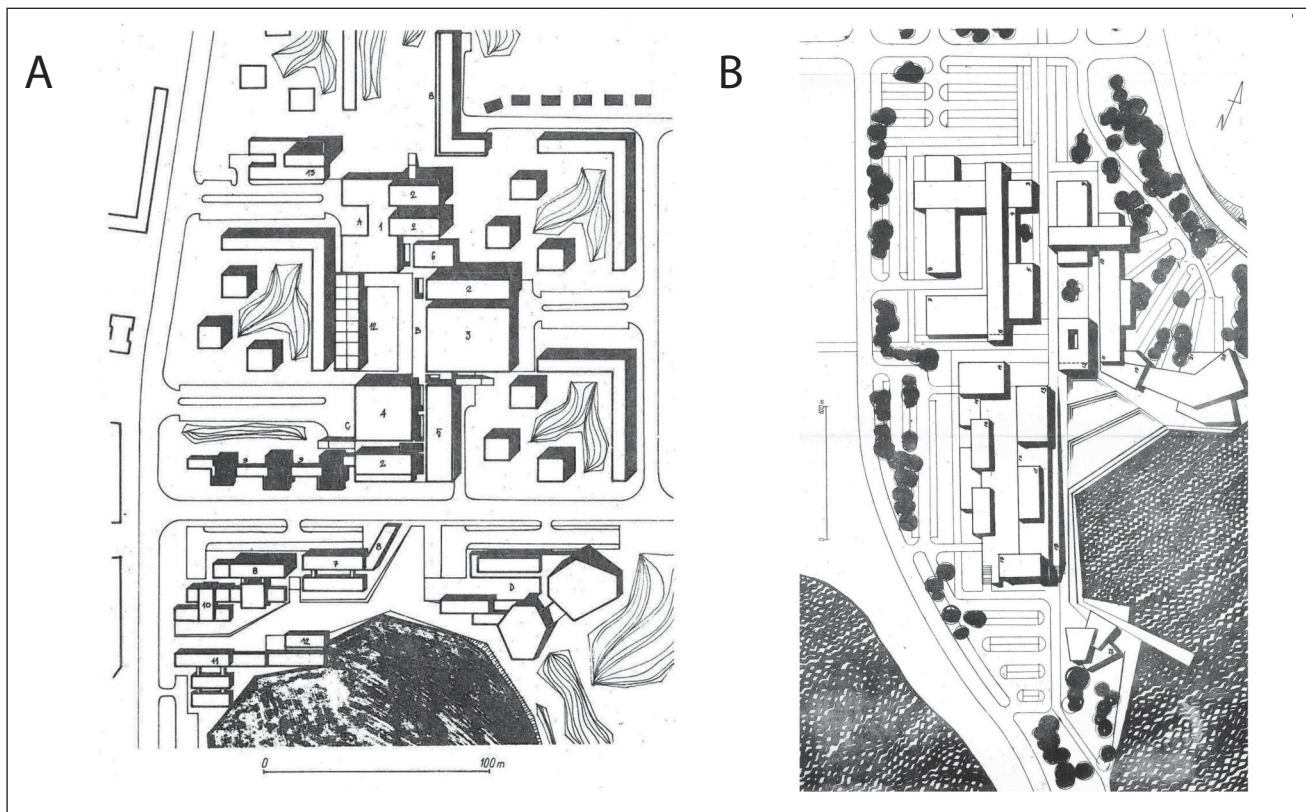
Pierwsze pięćdziesiąt lat historii Wydziału Architektury zostało udokumentowane wydawnictwem jubileuszowym, w ramach którego Kazimierz Wejchert w rozdziale „Projektowanie urbanistyczne i planowanie przestrzenne”⁹ omówił poszczególne

okresy krystalizowania się wiedzy i metod nauczania urbanistyki. Podkreślał, że programy ćwiczeń projektowych oparte są na założeniach zbliżonych do rzeczywistych, stosowanych w praktyce i dotyczą zawsze konkretnych sytuacji z miast polskich. Prace dyplomowe wykonywane z zakresu urbanistyki ilustrowały z zasady pełny zakres problematyki urbanistycznej od skali całego miasta, lub dzielnicy miasta dużego, po układ zabudowy wybranego fragmentu z wyjaśnieniem jego struktury architektonicznej i konstrukcyjnej. Dyplomy z projektowania architektonicznego często odnosiły także się do skali urbanistycznej, szczególnie jeśli dotyczyły problematyki mieszkaniowej.

Tematy z mieszkalnictwa, po okresie socrealizmu, stały się wdzięcznym polem poszukiwań sposobów kształtowania środowiska zamieszkania. W owym czasie poza uczelniami trwały prace nad normatywnym mieszkaniowym, który niestety wprowadził zbyt uniwersalny model osiedla mieszkaniowego, a w następnych dziesięcioleciach wycisnął piętno

⁸ H. Adamczewska-Wejchert., K. Wejchert, *Jak powstawało miasto, monografia planowania*, Pergamon s.c., Tychy 1995.

⁹ *Warszawska szkoła architektury 1915-1965*, w 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, PWN, Warszawa 1967.

5. Projekty ośrodków centralnych dla miast średniej wielkości, wykonane na przełomie lat 60. i 70. XX w. w katedrze prof. K. Wejcherta miały zazwyczaj charakter zespołów usług o zadanym programie, określonym w zadaniu projektowym. Brak podkładów mapowych ilustrujących stan istniejącego zagospodarowania przesądzał o idealistycznie-modelowym charakterze rozwiązań. A – projekt studenta Jaroszewskiego wykonany pod kierunkiem mgr J.M. Chmielewskiego, B – projekt studenta Kabaca wykonany pod kierunkiem mgr J. Skrzypczaka. Źródło: J.M. Chmielewski, *Funkcjonalno przestrzenne problemy ośrodków centralnych miast małych i średnich w Polsce*, 1973

5. Design projects of the city centres for medium-size cities, prepared in 1960's and 1970's at the Chair of Professor K. Wejchert. Student's task was to design a commercial complexes with specified program. Lack of maps, illustrating the existing land use, has prejudices the idealistic-model character of the solutions. A – project by student Jaroszewski prepared under the supervision of J.M. Chmielewski, B – project by student Kabacam prepared under the supervision of M. J. Skrzypczak. Source: J.M. Chmielewski, *Functional and spatial problems centres of small and medium-sized cities in Poland*, 1973

na naszych miastach. Studenckie projekty osiedli na przełomie lat 50. i 60. XX wieku były przygotowywane z reguły dla terenów niezabudowanych. Ich zagospodarowanie nie wymagało uwzględniania istniejącej zabudowy, również nie zwracano uwagi na podziały parcelacyjne gruntów. Podstawowym uwarunkowaniem projektowania była rzeźba terenu i istniejący układ drogowy. Charakterystyczne były układy budynków sytuowanych według stron świata, w oderwaniu od układu ulicznego, w czym były bliskie rozwiązaniom osiedlowym realizowanym w praktyce. Problem prefabrykacji budowlanej i typizacji, który zdominował polskie mieszkalnictwo, nie był w projektach studenckich zauważalny. Ambitniejsi studenci raczej koncentrowali się na poszukiwaniach zindywidualizowanych form budynków mieszkalnych, nierzadko wzorując się na przykładach zagranicznych. Pojawiały się projekty

superjednostek o zmiennej wysokości, wieżowców mieszkalnych, zabudowy tarasowej i dywanowej, małych domów mieszkalnych i koncepcje różnych ich kombinacji w zestawieniach z programem usługowym.

Dużo ciekawsze rozwiązania powstawały dla ośrodków usługowych, a szczególnie, gdy ich usytuowanie wiązało się z zabudową historyczną. Przeważał model ośrodka z rozległymi, często otwartymi na krajobraz przestrzeniami publicznymi, nierzadko wyniesionymi ponad teren dla rozdzielenia ruchu samochodowego od pieszego. Ośrodki w zasadzie planowane były bez zabudowy mieszkaniowej, ale zadawany program obejmował możliwie pełny zakres usług występujących w centrach nowoczesnych miast. Pozwalało to na wzbogacanie formy zabudowy obiektami dominant w postaci ratusza, teatru, domu kultury, czy kina. Oczywiście kościołów się

A

B

6. Projekty planów ogólnych miast średniej wielkości, wykonane na przełomie lat 60. i 70. XX w. w katedrze prof. K. Wejcherta miały zazwyczaj charakter idealistyczno-modelowy. Przyczyną był brak map i danych o istniejącym stanie zagospodarowania i możliwościach rozwojowych miast. W zadaniu projektowym zakładana była docelowa liczba mieszkańców miasta i rozwojowy program jego potrzeb terenowych. A – projekt rozwoju Staszowa, B – projekt rozwoju Brodnicy. Źródło: archiwum KUIGP

6. Design of master plans of medium-size cities, prepared in 1960's and 1970's at the Chair of Professor K. Wejchert were usually of an idealistic and/or model type character. The reason was lack of maps and data, illustrating the existing land use and issues of city urban development. The student's task included: estimated future city population number and included with it program. A – Staszów city development plan, B – Brodnica city development plan. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

nie planowało, a funkcje biurowe dotyczyły tylko administracji publicznej, nieznane były także galerie handlowe i wielopoziomowe garaże. Problem samochodu osobowego jeszcze nie był istotny, wystarczyło zaprojektować parkingi terenowe¹⁰ (il. 5).

Największą trudnością nauczających był brak aktualnych materiałów mapowych oraz danych o rzeczywistych problemach przestrzennych miast, które były tematami prac projektowych. Studenci pracowali więc na odrysach ze starych map, często na materiałach pamiętających akcję uproszczonych planów. Prowadzona w czasie praktyk wakacyjnych inwentaryzacja urbanistyczna nie dostarczała dostatecznych materiałów dla projektów kursowych, gdyż obejmowane nią były głównie obszary historycznych centrów miejskich, a programy nauczania projektowania rzadko dotyczyły rewitalizacji zespołów zabytkowych, bowiem nie służyłyby one – jak twierdzono – pobudzaniu twórczej wyobraźni. Student w ramach materiałów wejściowych do projektowania najczęściej otrzymywał program rozwoju miasta, który był opracowywany przez zatrudnionego na Wydziale tzw. „programistę”¹¹.

Plany ogólne wykonywano zazwyczaj dla miast małych, które zamierzano rozwinąć do skali miasta średniej wielkości, tj. 30-60 tysięcy. Odrisy mapowe, na których projektowano całe miasta, wyróżniały tylko: uproszczony układ warstwic, główne drogi i sieć uliczna historycznego centrum z naniesionymi ważniejszymi budynkami zabytkowymi. Projekty cechowały się modelowym podejściem do struktury przestrzennej miasta, która była komponowana z monofunkcyjnych jednostek ozdabianych dominantami budynków usługowych. Ważny był układ sieci ulicznej i tras pieszych oraz powiązań w ciągach terenów zieleni (il. 6).

Zasady kompozycji urbanistycznej, wykładane przez Wejcherta, sprawdzały się w praktyce głównie w obszarach historycznych dzielnic, o charakterystycznej zwartej zabudowie, czytelnych przestrzeniach ulic i placów ozdobionych dominantami zabytkowych gmachów. Zasady te trudno było przełożyć i użyć dla kształtowania, zgodnego z normatywem, osiedli mieszkaniowych, w których przestrzeń była trudno wyznaczalną rozciągłością, z osadzonymi w niej wolnostojącymi budynkami, a nie układem

przestrzeni ograniczonej ścianami, podłogą i stropem, jak nauczał Wejchert, mówiąc o wnętrzach urbanistycznych jako podstawowych elementach kompozycji miejskiej. Tym cenniejsze były poszukiwania układów urbanistycznych czerpiących z bogactwa przykładów, jakie były zamieszczone w książce Wejcherta wydanej w 1974 r.¹².

3. Kadra dydaktyczna nauczająca projektowania urbanistycznego

W początkowej fazie powstawania szkoły urbanistyki prawie wszyscy nauczyciele akademicy byli praktykującymi w zawodzie architektami i urbanistami. Dopiero w roku 1964 weszło rozporządzenie o jednoetatowości kadry nauczającej na wyższych uczelniach, które pozbawiło, przede wszystkim szkolnictwo politechniczne, doświadczonych praktyków. W wyniku tych zmian odmłodziła się kadra nauczająca w zakresie projektowania urbanistycznego. Nowi asystenci, odcięci od biur projektowych i pracowni planowania przestrzennego, sprawdzali się w konkursach, odnosząc na tym polu pewne sukcesy (il. 7).

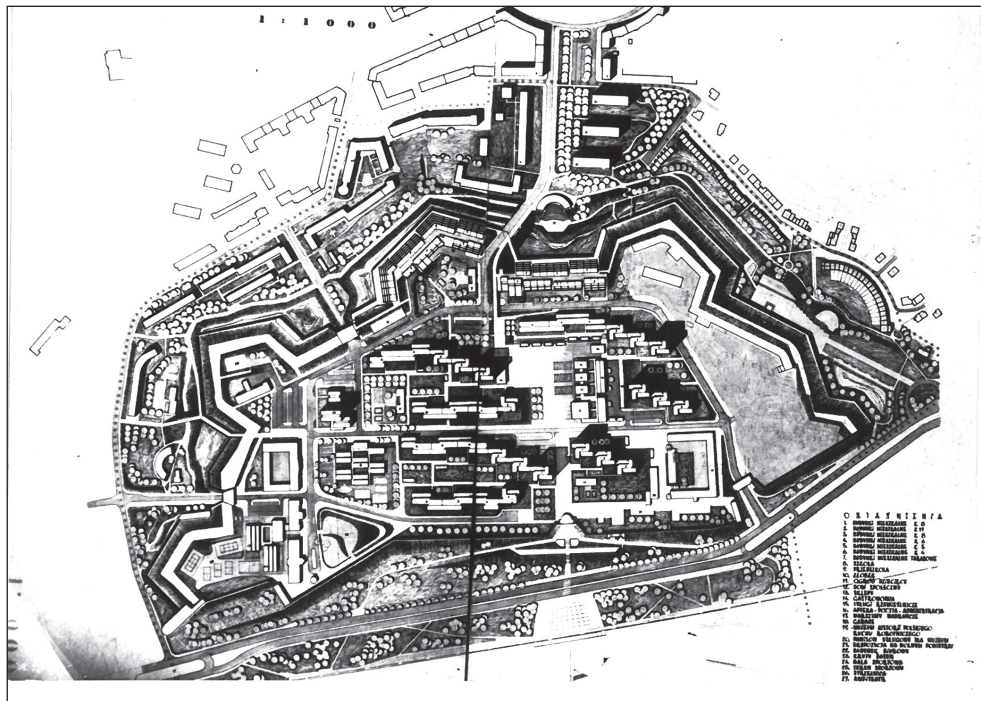
Prace projektowe i realizacyjne w Tychach były również dogodnym laboratorium, w którym mogli praktykować prawie wszyscy członkowie zespołu dydaktycznego Wejchertów. Podejmowanie wspólnych zadań z profesorami było ważną metodą kształcenia dydaktycznych i naukowych kadr urbanistycznych dla Wydziału Architektury w Warszawie (il. 8).

Nauczanie projektowania urbanistycznego w latach 60. XX w. i następnych, charakteryzujących się w Polsce Ludowej powszechnym uniformizmem i bylejąkością w kształtowaniu miast, było trudnym wyzwaniem dydaktycznym. Trzeba było wzbudzać w studentach i młodszej kadrze dydaktyków wiarę, że można lepiej budować i planować nasz kraj i jego miasta. Oparcie projektowania urbanistycznego na wiedzy o zasadach kompozycji urbanistycznej i przekonaniu, że można w skali urbanistycznej zmieniać otaczającą rzeczywistość, było zasadniczą zdobyczą warszawskiej szkoły urbanistyki. O jej walorach można było przekonać się zdobywając nagrody i wyróżnienia w organizowanych przez SARP, a tak-

¹⁰ Przegląd wykonywanych na przełomie lat 60. i 70. XX w. studenckich projektów ośrodków centralnych miast zawarty jest w skrypcie autorstwa J. M. Chmielewskiego, pt. *Funkcjonalno-przestrzenne problemy ośrodków centralnych miast małych średnich w Polsce*, wyd. PW, Warszawa 1973.

¹¹ Takim „programistą” na Wydziale Architektury PW przez wiele lat był mgr Eugeniusz Kosiacki.

¹² K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 1974.

7. Praca wyróżniona w konkursie SARP z 1966 r. na projekt zagospodarowania przestrzennego terenu Cytadeli w Warszawie, autorzy: Jan Maciej Chmielewski, Krzysztof Kuraś, Andrzej Zawadzki. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

7. Design project awarded in the competition organised by the Polish Architects' Association (SARP) in 1966 for spatial development of Warsaw's Fortress area. Authors of the project, architects: Jan Maciej Chmielewski, Krzysztof Kuraś, Andrzej Zawadzki. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

8. Praca wyróżniona w 1967 r. w konkursie Towarzystwa Urbanistów Polskich na koncepcję planu ogólnego Ostrołęki – miasta szybko rosnącego, opracowana przez Wejchertów przy udziale ich asystentów: Jana Macieja Chmielewskiego, Grzegorza Chodkowskiego i Hanka Molickiej. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

8. Design project awarded in 1967 in the competition organised by the Society of Polish Town Planners (TUP) for the master plan of Ostrołęka – a fast growing city. Design project was prepared by the Wejcherts and their assistants, Jan Maciej Chmielewski, Grzegorz Chodkowski and Hanka Molicka. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

że Międzynarodową Unię Architektów (IUA), konkursach urbanistyczno-architektonicznych. W konkursach takich zespół asystentów Wejchertów brał udział z sukcesami, uzupełniając tym sposobem dydaktykę praktyką zawodową, nierzadko wciągając do współpracy najzdolniejszych studentów. Spektakularnym osiągnięciem w skali międzynarodowej było zdobycie w 1967 r. pierwszej nagrody w konkursie na Centrum Espoo w Finlandii¹³. Jako laureaci tej nagrody w kolejnych dwóch latach uczestniczyliśmy w ramach Biura Planowania Gminy Espoo w pracach projektowych nad planami urbanistycznymi, będącymi rozwinięciem koncepcji konkursowej (il. 9). Miałem okazję wówczas zapoznać się z aktualnymi problemami nurtującymi urbanistów, a także zdobyłem doświadczenia w ich rozwiązywaniu, co wywarło wpływ na moją dalszą karierę zawodową i naukową. Po powrocie do kraju przystąpiłem do przygotowywania pod promotorstwem prof. Wejcherta pracy doktorskiej, którą obroniłem w 1975 r. Tematem pracy były „Problemy kompozycyjne przy projektowaniu nowych zespołów przestrzennych w zabytkowych układach miejskich na przykładzie miast polskich”. Tezę pracy miałem możliwość sprawdzić, opiekując się dyplomantami prof. Wejcherta, którzy projektowali w ramach dyplomu odbudowę totalnie zniszczonych ośrodków historycznych miast warmińskich, takich jak: Pasłęk i Braniewo (il. 10).

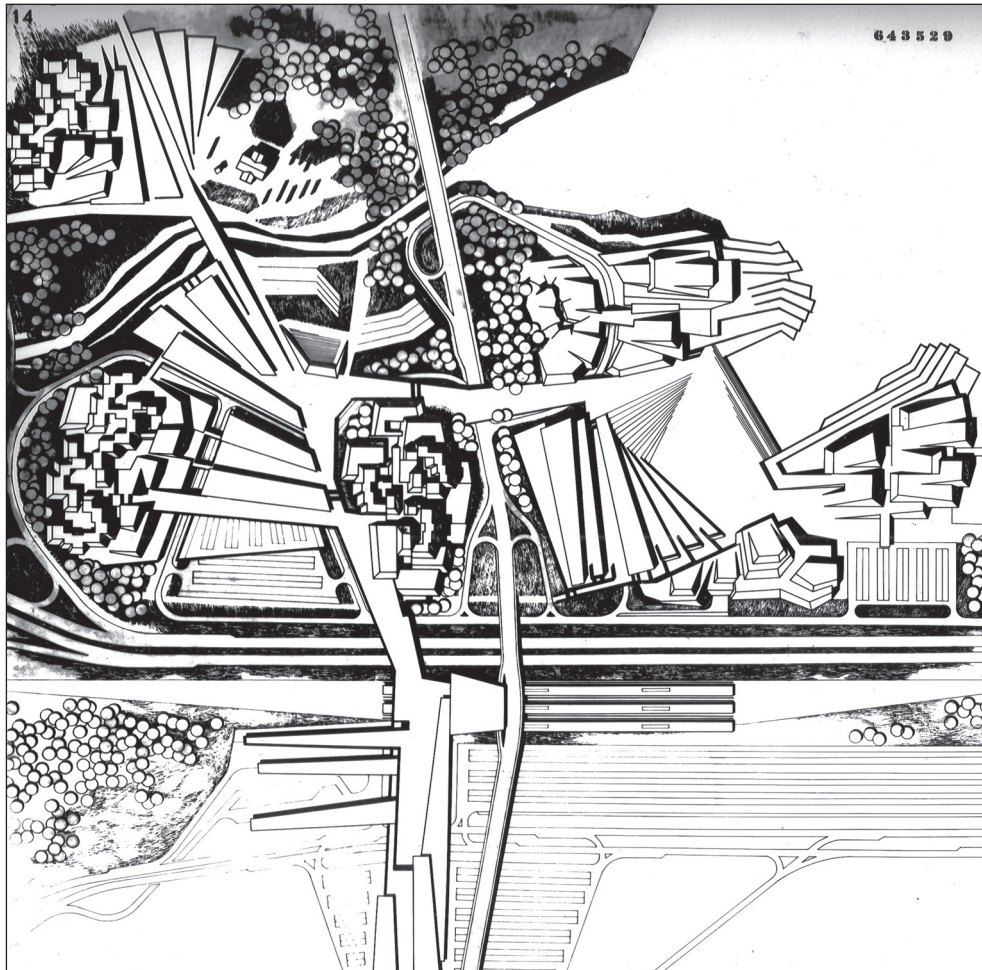
W roku 1966 zrodziła się myśl realizacji marzeń projektowych poprzez budowę własnych domów dla zespołu pracowników katedry prof. Wejcherta. Atrakcyjność tej myśli, wobec trudności w zdobywaniu mieszkań przez zakładających rodziny kolegów, uruchomiła działania, dzięki którym udało się uzyskać lokalizację dla 12 domków na warszawskiej Sadybie. W prace projektowe zaangażował się cały zespół Katedry, ale koncepcję projektową można przypisać koledze mgr inż. arch. Donatowi Putkowskiemu, który wrócił ze stażu projektowego w Szwecji z pomysłem na zespół zwartej atrialnej zabudowy jednorodzinnej. Pod hasłem eksperymentalnego osiedla domów atrialnych, z licznymi problemami realizacyjno – budowlanymi, zespół domów dla architektów powstał i nawet został uhonorowany nagrodą ministra¹⁴.

W lata 70. XX w. zespół Wejchertów wszedł wzmocniony kadrami dydaktyczną o potwierdzonych umiejętnościach projektowania urbanistycznego i architektonicznego zarówno w kraju, jak i za granicą. Rok akademicki 1969/1970 przyniósł zmiany organizacyjne na Wydziale Architektury. W miejsce istniejących 14 katedr powołano najpierw trzy, a potem cztery instytuty: Podstaw Rozwoju Architektury, Projektowania Architektonicznego oraz Planowania Przestrzennego, który wkrótce został podzielony na Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego oraz Instytut Architektury i Planowania Wsi. Pierwszy z nich objął sumę zagadnień związanych z projektowaniem urbanistycznym i planistycznym, drugi zajął się problematyką wiejską od skali architektonicznej po planistyczną. Dyrektorem Instytutu Urbanistyki i Planowania Przestrzennego został prof. Kazimierz Wejchert. W Instytucie wyodrębniono trzy zakłady: Projektowania Urbanistycznego, Planowania Obszarów Śródmiejskich i Planowania Przestrzennego. Nazwy zakładów luźno odpowiadały prowadzonej przez te zakłady dydaktyce, bowiem dwa pierwsze nauczały głównie projektowania urbanistycznego, a trzeci – planowania regionalnego, koordynując równocześnie dwa studia podyplomowe - Urbanistyki i drugie - Planowania Przestrzennego.

W nauczaniu projektowania urbanistycznego zaczęła uwidocznić się pewna specjalizacja zakładów. Zakład pierwszy, kierowany przez prof. H. Adamczewską-Wejchert, bardziej był nastawiony na małe i średnie miasta, zaś zakład drugi, kierowany przez doc. Jadwigę Guzicką, na miasta duże i wielkie. Podział ten wynikał z przyjętych metod nauczania. W pierwszym przypadku chodziło o objęcie dydaktyką relatywnie pełnej problematyki urbanistycznej, co umożliwiały miasta mniejsze, łatwiejsze do całościowego planowania, w drugim chodziło o zainteresowanie studentów większymi zadaniami inwestycyjnymi, realizowanymi głównie w miastach dużych. Podejmowano również próby łączenia, w ramach jednego tematu, architektonicznego projektu budynku mieszkalnego z urbanistycznym projektem osiedla mieszkaniowego, wykonywanych równoległe na semestrze V. Idea takiego połączenia uzasadniana była praktyką zawodową, która jednak

¹³ Sąd konkursowy IUA na Centrum Espoo w Finlandii wybrał ze 171 nadesłanych prac i obdarzył I nagrodą projekt wykonany przez zespół: Jan Maciej Chmielewski, Krzysztof Kuraś i Janusz Kazubiński, przy współpracy technicznej studentów: Jacka Cynke, Sławomira Gzella, Janusza Foksa.

¹⁴ O zespole tym ostatnio pisał R. Gajda, *Eksperymentalna kolonia domów architektów w Warszawie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, R. 2011, z. 3, s. 75-82.

9. I Nagroda w Międzynarodowym Konkursie na Centrum Espoo w Finlandii, laureaci: Jan Maciej Chmielewski, Janusz Kazubiński, Krzysztof Kuraś, pomoc techniczna studenci; Jacek Cynke, Janusz Foks, Sławomir Gzell. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

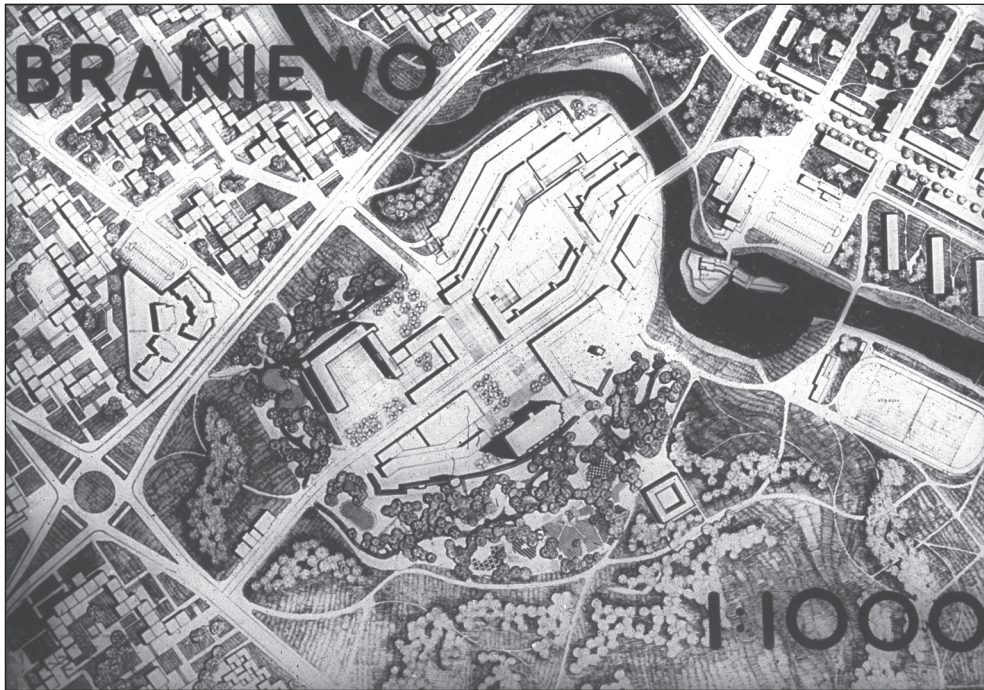
9. First prize in the International Competition for the Centre of Espoo in Finland. Laureates: Jan Maciej Chmielewski, Janusz Kazubiński, Krzysztof Kuraś, students technical support: Jacek Cynke, Janusz Foks, Sławomir Gzell. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

w procesie dydaktycznym natrafiała na brak jeszcze wyrobionej w studentach trzeciego roku studiów zdolności równoczesnego projektowania w kilku skalach i umiejętności rozwiązywania zadań w problematyce o różnej szczegółowości.

Lata 70. XX w. były w Polsce Ludowej krótkim okresem, w którym planowane i realizowane były duże przedsięwzięcia inwestycyjne, a także finansowane programy badawcze, tzw. węzłowe. Dzięki nim uruchomiono w instytutach wydziałowych badania, które zaowocowały doktoratami i habilitacjami, wzmacniającymi formalnie kadre nauczającą. Instytut Wejcherta był wydawcą okazałej serii naukowych publikacji książkowych, z których liczne dokumentowały osiągnięcia pracowników Instytutu

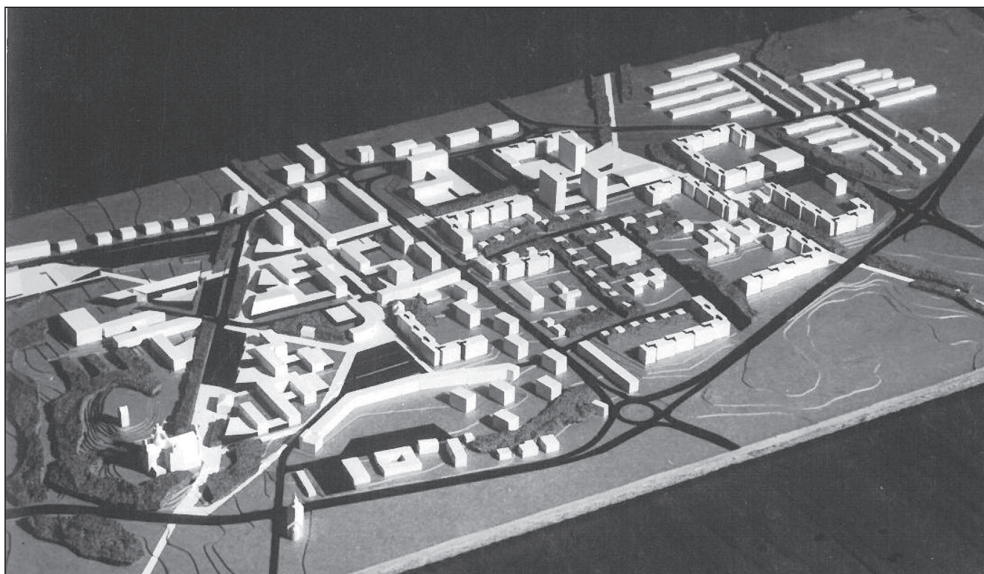
w urbanistyce i planowaniu przestrzennym. Publikowane były także skrypty i podręczniki pomocne w nauczaniu urbanistyki. Zasady budowy miast zostały spisane w skrypcie¹⁵, którego poszczególne rozdziały opracowywali młodzi pracownicy dydaktyczni pod kierunkiem prof. H. Adamczewskiej-Wejchert. Skrypt ten uwidoczniał zakres zasad projektowania urbanistycznego oraz genezę ich tworzenia. Został on podzielony na 18 zagadnień. Wyróżniał się w nich wątek planowania przestrzennego, zbudowany na obowiązujących w PRL normach, ujętych w krajowych ustawach i rozporządzeniach. Mocno zarysowana była problematyka stref funkcjonalnych: mieszkaniowej, przemysłowej, usługowej i podmiejskiej, wyprowadzona z normatywów

¹⁵ Materiały pomocnicze do wykładu pt. *Zasady budowy miast*, prowadzący prof. dr hab. Hanna Adamczewska-Wejchert, IUPP WA PW, 1977.

10. Projekt dyplomowy wykonany w 1972 r. przez Annę Chmurę, pod kierunkiem prof. K. Wejcherta, przy współdziałaniu mgr J. M. Chmielewskiego. Ideą projektu była propozycja wprowadzenia funkcji miejskiego ośrodka usługowego na teren totalnie zniszczonej średniowiecznej części Braniewa. Źródło: archiwum KUiGP

10. Master diploma project prepared in 1972 by Anna Chmura, under the supervision of Professor K. Wejchert in cooperation with J. M. Chmielewski. The idea of the project was introduction of urban service centre functions, into the completely destroyed medieval core of Braniewo. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

11. Praca konkursowa, I nagroda w konkursie SARP z 1972 r. na opracowanie planu zagospodarowania centrum Ciechanowa, autorzy: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Janina Wawrzyńska. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

11. First prize in the competition organized by SARP for the design plan of the Ciechanów city centre, authors: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Janina Wawrzyńska Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

i przyjętych standardów. Całość kończyły sprawy związane z warsztatem pracy urbanisty, oparte głównie na doświadczeniach zawodowych Wejchertów.

W Instytucie Urbanistyki i Planowania Przestrzennego realizowane były owym czasie trzy programy

badawczo-rozwojowe dotyczące małych miast, aglomeracji miejskich i osiedli mieszkaniowych. Programy te realizowane były na bogatszych, niż w latach poprzednich, materiałach zarówno mapowych, statystycznych, jak i dokumentacyjnych, uzyskiwa-

nych z licznych źródeł, najczęściej z terenowych pracowni planowania przestrzennego. Prowadzone analizy urbanistyczne ujawniły rzeczywiste zmiany w zagospodarowaniu, jakie zaszły w Polsce Ludowej w poprzednim ćwierćwieczu. Dokumentowały one, że zadekretowana ustrojowo w Polsce planowa gospodarka rozwijała się spontanicznie w zakresie gospodarowania przestrzenią, szczególnie w małych miastach, a w miastach szybko rosnących zaowocowała monotonią zabudowy osiedlowej i gigantomanią terenową dzielnic przemysłowo-składowych. Centra miast i ich śródmieścia odbudowano lub przekształcono z pogwałceniem ładu przestrzennego, włączając pomiędzy zachowane resztki zabudowy historycznej typowe bloki mieszkalne, wolnostojące pawilony usługowe i gmachy administracji publicznej. Cechy małych miast, a także teoretyczne możliwości ich wyprowadzania ze stanu degradacji, zostały opisane w kilku publikacjach pracowników Instytutu¹⁶.

Osiągnięcia konkursowe (il. 11), często dotyczące dużych przedsięwzięć inwestycyjnych, a także w licznych przypadkach praca za granicą, pozwoliły kadrze dydaktycznej uzupełniać doświadczenia uczelniane indywidualną praktyką zawodową. W latach 70. XX w. liczni architekci wkraczali na pole projektowania urbanistycznego i planowania przestrzennego, czego dowodem była ich znacząca obecność w Biurze Planowania Rozwoju Warszawy i uczestnictwo w planowaniu wielkich założeń urbanistycznych Warszawy i jej aglomeracji. Urbanistyka ponownie stała się atrakcyjną pracą dla architektów, co na Wydziale zaowocowało zwiększoną liczbą dyplomów urbanistycznych.

Taką prestiżową pracą było uczestnictwo w latach 1972-1973, pod moim kierunkiem, grupy młodych urbanistów z Wydziału Architektury, uzupełnionej ekspertami z zewnątrz, w precedensowym konkursie na koncepcję zagospodarowania przestrzennego Warszawskiego Zespołu Miejskiego (WZM) dla

okresu perspektywicznego – 1990, na tle planu kierunkowego¹⁷. Podstawowym problemem dociekań projektowych była prezentacja przyszłego modelu przestrzennego WZM, zbilansowanego pod względem liczby ludności i miejsc pracy z wytycznymi regionalnymi. Wynikiem tego konkursu był sporządzony i uchwalony w 1978 r. plan zagospodarowania przestrzennego województwa warszawskiego.

Wymiana pokoleniowa w Instytucie Urbanistyki i Planowania Przestrzennego zaczęła zaznaczać się już na początku lat 80. XX w. Prof. K. Wejchert przeszedł na emeryturę w 1979 r., wcześniej zmarła doc. Jadwiga Guzicka. Miejsce dyrektora Instytutu od 1978 r. zajął prof. Adolf Ciborowski. Lata 80. były okresem trudnym i burzliwym, szczególnie z uwagi na kondycję polityczną i gospodarczą kraju. Wątek zmian pokoleniowych skomentowała prof. Hanna Adamczewska-Wejchert, publikując artykuł pt. *Warszawskiego Wydziału Architektury portret własny*¹⁸. W artykule tym autorka wysunęła cztery tezy nauczania. Pierwszą, że istotą nauczania są ludzie, a nie program. Zwróciła uwagę na zakłóconą w PRL ciągłość w międzypokoleniowym przekazywaniu kompetencji dydaktycznych niewspółgrającą z procesem zdobywania pozycji naukowej. Drugą, że niezawisłość pedagoga jest podstawą tworzenia szkoły, a nadmierne administracyjne jej skrępowanie jest godne ubolewania. Trzecią, że warunki rozwoju kadry są podstawą jej poziomu, a droga kariery pracownika dydaktyczno-naukowego jest zbyt długa i narażona na niekorzystne przerwy i załamania. Czwartą, że oblicze Wydziału kształtowane jest przez kolejne generacje studentów, którzy niestety, poprzez masowe kształcenie, dezintegrują się i tracą zawodową solidarność.

W ramach Zakładu Urbanistyki w roku akademickim 1981-1982 utworzone zostały trzy pracownie: prof. H. Adamczewskiej-Wejchert, doc. J.M. Chmielewskiego oraz doc. Z. Hryniaka. Każda z tych pracowni rozwijała wejchertowską szkołę projektowa-

¹⁶ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *Małe miasta*, Arkady, Warszawa 1986; S. Gzell, *Fenomen małomiejskości*, Wyd. IUiPP PW, Warszawa 1987; *Ścieżka urbanistyczna*, praca zbiorowa, PWN, Warszawa - Łódź 1990 i inne.

¹⁷ W konkursie uczestniczyły cztery ekipy projektantów: Biura Planowania Rozwoju Warszawy pod kierunkiem Juliusza Wilskiego, tzw. Grupy Młodych Architektów SARP pod kierunkiem Adama Kowalewskiego, Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem Jana Macieja Chmielewskiego oraz z Instytutu Kształtowania Środowiska pod kierunkiem Andrzeja Jędraszki i Wojciecha Karbownika. Zespół z PW tworzyli: J.M. Chmielewski,

A. Gawlikowski, S. Gzell, Z. Jońca, Z. Knapp, J. Olszewski, wspomagali ich eksperci: R. Grabowski (program), H. Jurkowski, T. Malinowski, L. Rudziński (transport), K. Czarnota-Bojarska, J. Głuchowski, W. Urbanowski (infrastruktura inżynierska), W. Onitcz (środowisko), J. Ogiński (problematyka społeczna) oraz studenci: E. Gofron, J. Grochowski, E. Latek, konsultacje: H. Adamczewska-Wejchert, E. Kopciński, K. Wejchert.

¹⁸ H. Adamczewska-Wejchert, *Warszawskiego Wydziału Architektury portret własny*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, R. 1988, z. 2.

nia urbanistycznego uzupełniając ją o indywidualnie dobrane aspekty planistyczne i architektoniczne występujące w rozwoju miast.

4. Zmiany programu nauczania urbanistyki wobec przemian gospodarczych

W 1976 r. program nauczania zatwierdzony przez Ministerstwo Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki¹⁹ skrócił studia na kierunku architektura do 9 semestrów. Wprowadzono więc nauczanie urbanistyki już na semestrze III i IV.

Cykl zajęć rozpoczynały wykłady i ćwiczenia z elementów kompozycji urbanistycznej, następnie na semestrze V i VI wykładane były „Zasady budowy miast” z równoległymi ćwiczeniami projektowymi: semestr V - projekt zespołu mieszkaniowego i semestr VI - projekt planu ogólnego miasta. Na semestrze VII cykl kończył nowy temat projektowy: plan szczegółowy fragmentu miasta bądź całego miasta małego. Na semestrze VII i VIII prowadzone były również wykłady z planowania przestrzennego i projektowania regionalnego, wsparte projektem regionalnym wykonywanym na semestrze VIII. Problematyka urbanistyczna występowała również w treściach wykładów i ćwiczeń z Historii Architektury i Urbanistyki prowadzonych od semestru I do VII. Na semestrze VIII istniał projekt wybieralny, który realizowany był jako projekt przeddyplomowy dla studentów pragnących wykonać pracę dyplomową z tematyki urbanistycznej. Przy skróconym kursie kształcenia urbanistyki wprowadzane były różne przyspieszone formy nauczania. Na przykład na semestrze VIII wprowadzony został projekt klauzury, który miał uzupełnić brak projektu ośrodka usługowego (il. 12 i 13).

Sposób prowadzenia projektu planu szczegółowego stanowił nowe wyzwanie dydaktyczne. Nie było wówczas wzorców dla takiego tematu projektowego, a zwłaszcza nie było ujednoczonego poglądu, co student powinien przedstawić do oceny. Uznaliśmy, że podstawową umiejętnością, jaką ma on wynieść z tego ćwiczenia, powinna być zdolność kreacji wizji przestrzennej, do jakiej należałoby dążyć podejmując decyzje planistyczne i inwestycyjne w danej jednostce osadniczej. Sposób i technika sformalizowanego zapisu rysunku planu nie wydawała się

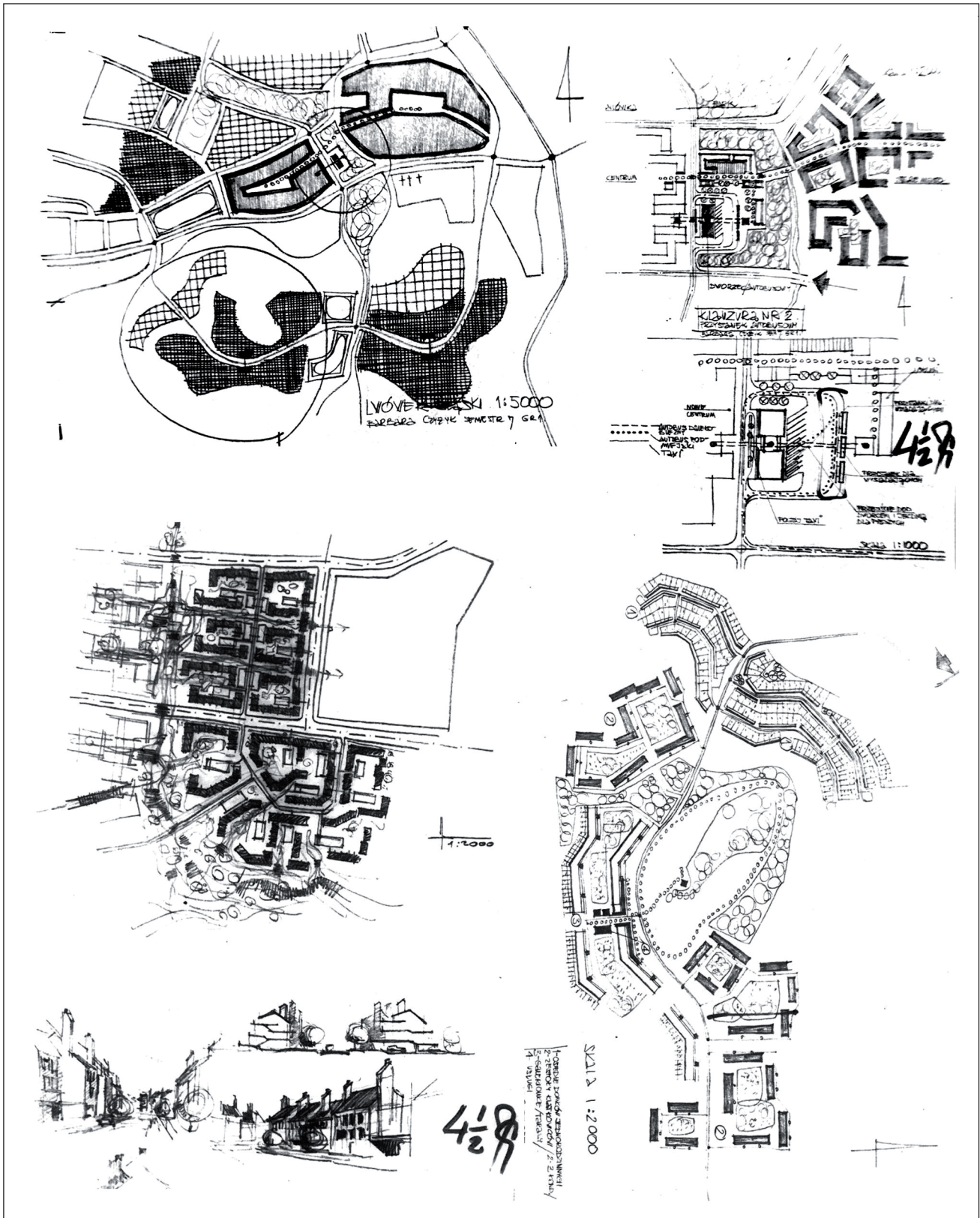
wówczas właściwą formą nauczania w ramach zajęć z urbanistyki na Wydziale Architektury (il. 14).

Prowadząc zajęcia oparliśmy się więc na naszych doświadczeniach projektowych, realizowanych w ramach tzw. gospodarstwa pomocniczego. Lata 70. XX w. były okresem, w którym miasta i odradzające się gminy poszukiwały rozwiązań zindywidualizowanych, wolnych od rutynowych projektów, wykonywanych w miastoprojektach, pracowniach planistycznych i biurach spółdzielczości mieszkaniowej. Wykonywane przez nas prace projektowe miały zawsze charakter eksperymentalny i traktowane były jako studia do planów szczegółowych, których formalnie wówczas zazwyczaj nie uchwalano. Pomocne były one jednak władzom terenowym przy podejmowaniu licznych decyzji rozwojowych. W ramach tych prac projektowaliśmy osiedla mieszkaniowe w Giżycku i Szczytnie, centrum w Łomży (il. 15), strefę centralną Muszyny, zagospodarowanie ciągu rzeki Jeziorki w Piasecznie i inne.

Dzięki uczestniczeniu w planowaniu, a także w związku z partycypacją w większych tematach naukowych, można było modyfikować kursowe zadania projektowe wydawane studentom, urealniam je bogatymi danymi o stanie istniejącego zagospodarowania i wzbogacając o nową problematykę. W projektach studenckich zaczęliśmy silniej zwracać uwagę na istniejącą zabudowę, podziały parcelacyjne, wartości kulturowe i przyrodnicze środowiska, jednak zawsze kierując się zasadami kompozycji urbanistycznej. Chodziło w dużym stopniu o to, aby udowodnić, że istnieje możliwość odtworzenia tego, co zostało z walorów urbanistycznych utracone, zatarte bądź zniszczone. Podejmowano próby czytelnego wyodrębniania przestrzeni publicznych i wzbogacania ich o nowe formy i treści. Uzupełniano tworzywo urbanistyczne, wprowadzając zabudowę wielofunkcyjną, zróżnicowaną wysokościowo i formami dachów. Do łask wróciły ulice i place, wyznaczone elewacjami budynków. Kształtowano formy zieleni, nadając jej miejski charakter. Pojawiło się pojęcie detalu urbanistycznego, organizującego wnętrza urbanistyczne i wnikałającego do wnętrza gmachów użyteczności publicznej.

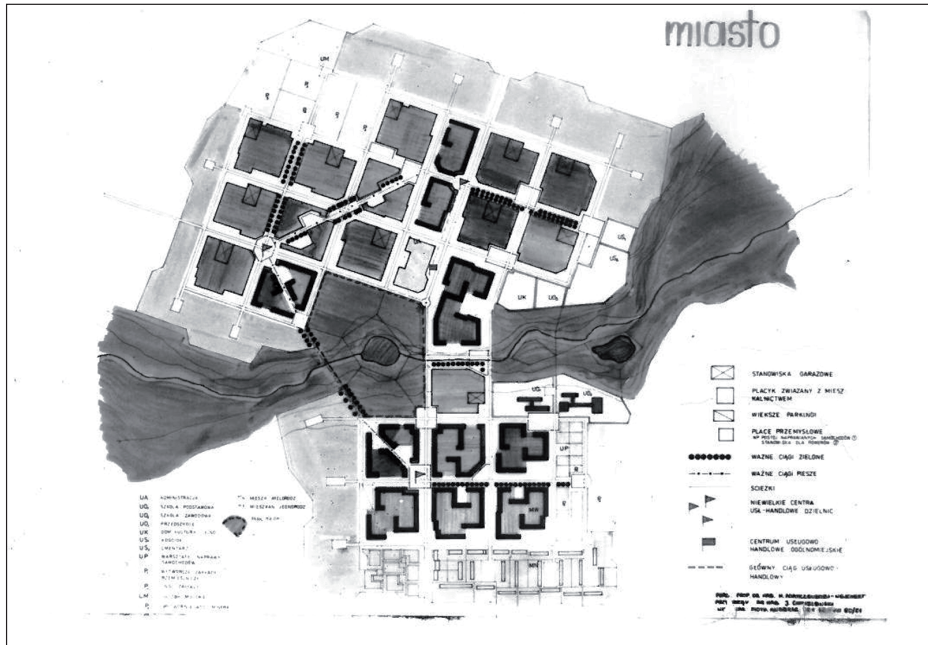
Projekty studenckie zaczęły się różnić. W znacznym stopniu zależało to od prowadzącego projekt i wydanego tematu. Następowало stopniowe usa-

¹⁹ Program studiów magisterskich dla kierunku Architektura, zatwierdzony przez MNSWiT, Wyd. PW, Warszawa 1977.

12. Projekty klauzuru wprowadzone zostały na sem. VIII w r.a. 1976/77 w ramach tzw. projektu przejściowego. Celem ich było przygotowanie studentów do pracy dyplomowej ukierunkowanej na zagadnienia urbanistyczne. W ramach dyplomu bowiem rozwiązywano równoległe, w kilku skalach i z różną szczegółowością te zagadnienia, od struktury przestrzennej całego miasta poczynając, a na architektonicznym charakterze zabudowy kończąc. Źródło: archiwum KUiGP

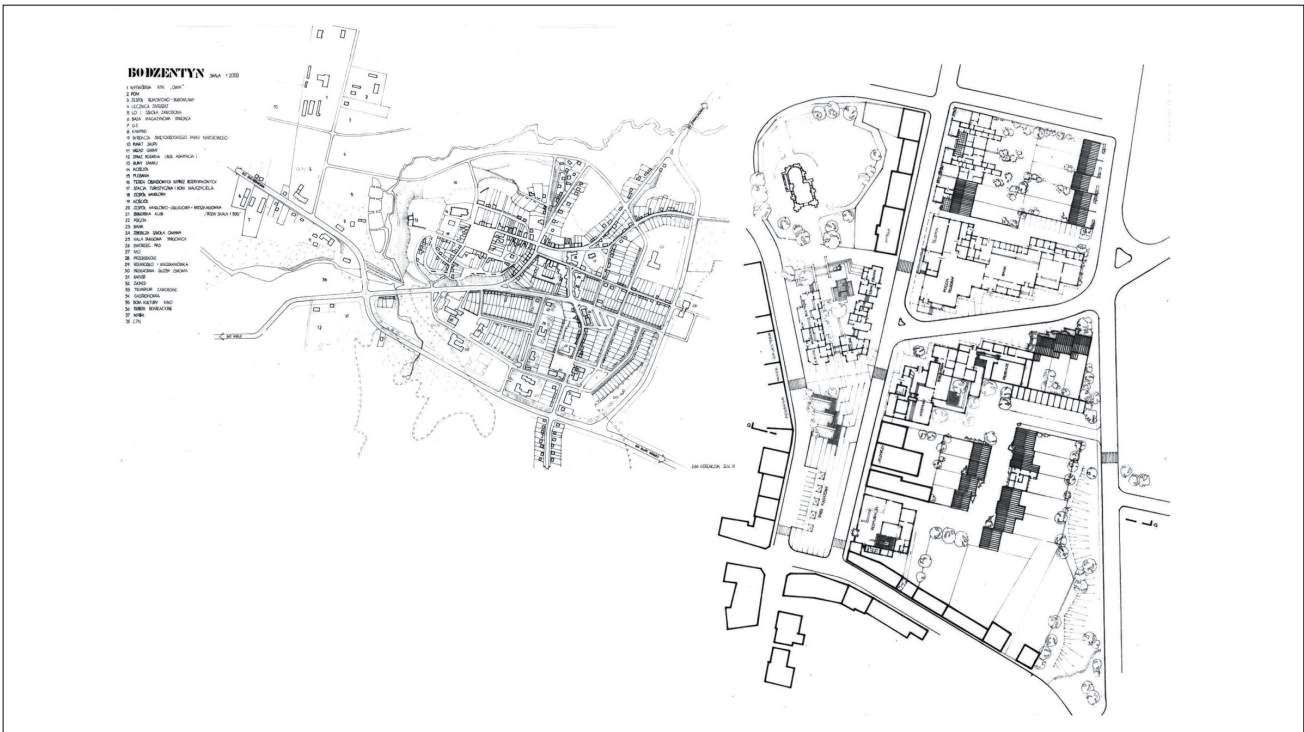
12. Students studio works performed during the exercises in 8th semester, academic year 1976/77 as a part of so called introductory design project. Its purpose was to prepare students for master diploma project focused on urban issues. As part of a diploma work students solved these issues in different scales and with several detail, starting from the spatial structure of the whole city, ending with the character of the architecture. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

13. W ramach klauzury na sem. VIII był wydany, tytułem eksperymentu, temat – projekt miasta „na białej kartce papieru”, tj. bez uwarunkowań stanem istniejącym. Eksperyment ten wykazał, że istniejący stan zagospodarowania przestrzennego inspirowało do ciekawszych i bardziej zindywidualizowanych rozwiązań urbanistycznych, niż niczym nieskrępowana urbanistyczna twórczość projektowa.

Źródło: archiwum KUiGP

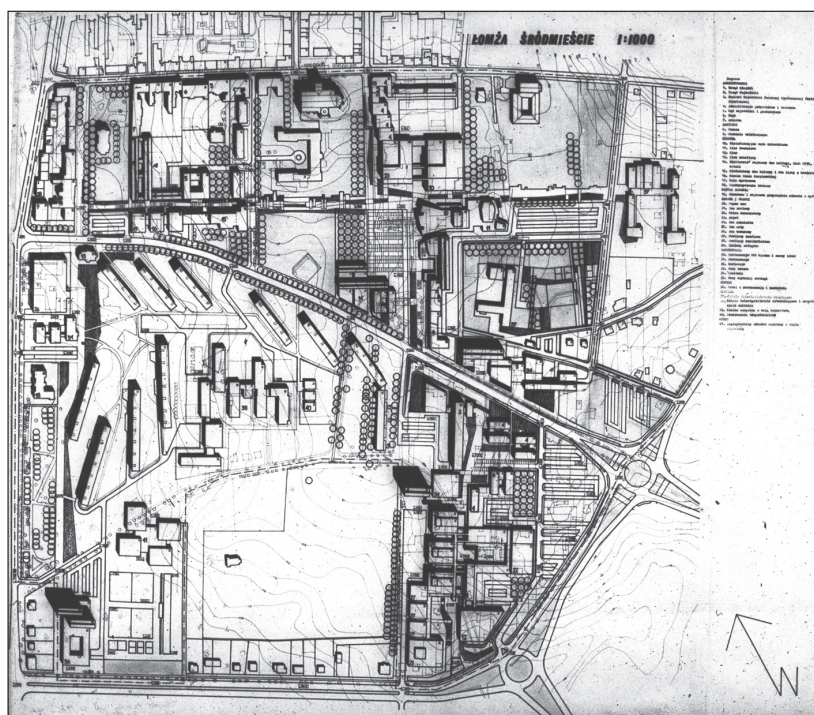
13. Students studio works in the 8th semester, as an experiment, entitled *project of the city 'on a white sheet of paper'*, that means without determinants of existing layout. This experiment showed that existing determinants of spatial layout inspires more interesting and individual results of urban design than free urban compositions. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

14. Projekt planu szczegółowego małego miasta Bodzentyn wykonany przez studentkę Ewę Weremczuk na sem. VIII w r.a. 1983/1984. Projekt opracowano w skali 1:2000 z fragmentem w skali 1:500. Miał on charakter studium urbanistycznego do szczegółowego planu miejscowego, ukazując pożądaną wizję układu przestrzennego zabudowy i parcelacji gruntów w strefie centralnej miasta.

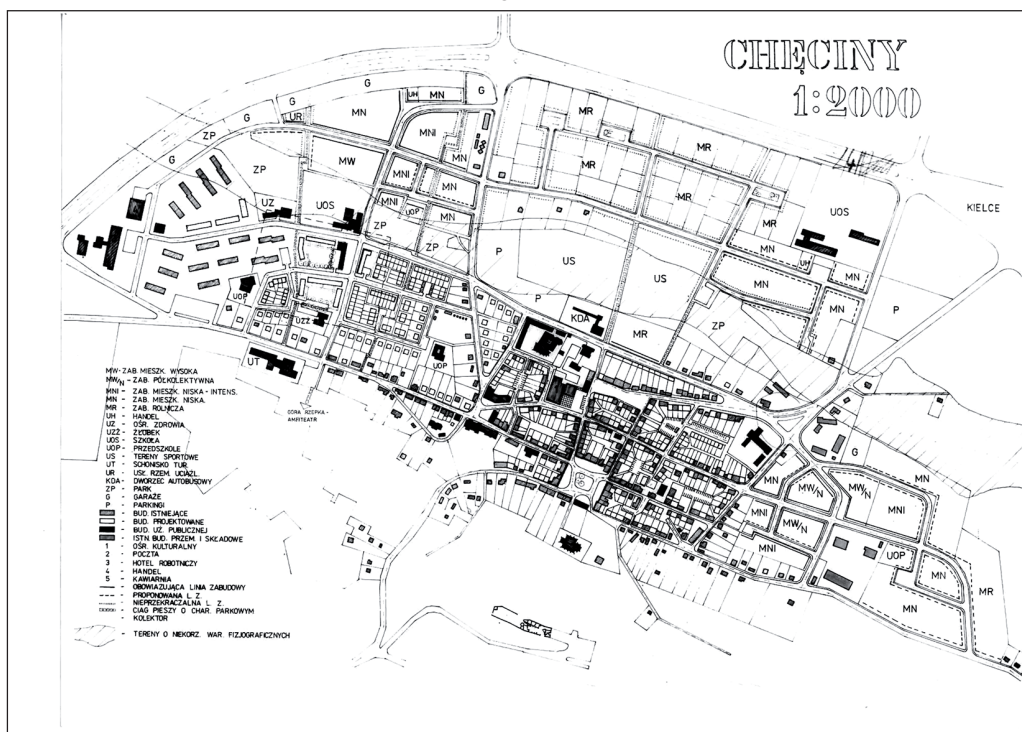
Źródło: archiwum KUiGP

14. Design project of detailed plan of Bodzentyn town, prepared by student Ewa Weremczuk in the 8th semester, academic year 1983/84. Project was prepared in 1:2000 scale and 1:500 scale for its part. Plan was made in a character of an urban study for local plan showing the required vision of a spatial layout of housing and land allotment in the central zone of the city. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

15. Projekt studium do planu szczegółowego centrum Łomży wykonany w ramach działalności gospodarczej Instytutu przez prof. Hanę Adamczewską-Wejchert, dr Jana Macieja Chmielewskiego i mgr Andrzeja Gawlikowskiego. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

15. Design project for detailed plan of Łomża central zone, prepared in the Institute of Urban and Planning Design by Professor Hanna Adamczewska-Wejchert, Doctor Jan Maciej Chmielewski and Andrzej Gawlikowski, MSc. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

16. Projekt planu szczegółowego małego miasta Chęciny wykonany w zakładzie prof. H. Adamczewskiej-Wejchert, na sem. VIII, w r.a. 1983/1984. Projekt opracowano w skali 1:2000 z fragmentem w skali 1:500. W sposobie graficznej prezentacji projektu, dla zaznaczenia etapowania rozwoju przestrzennego tego miasta, połączono zapis stosowany w planach ogólnych, ukazując kierunek rozwoju, ze szczegółową kreacją form zabudowy dla najbliższej perspektywy rozwojowej. Źródło: archiwum KUiGP

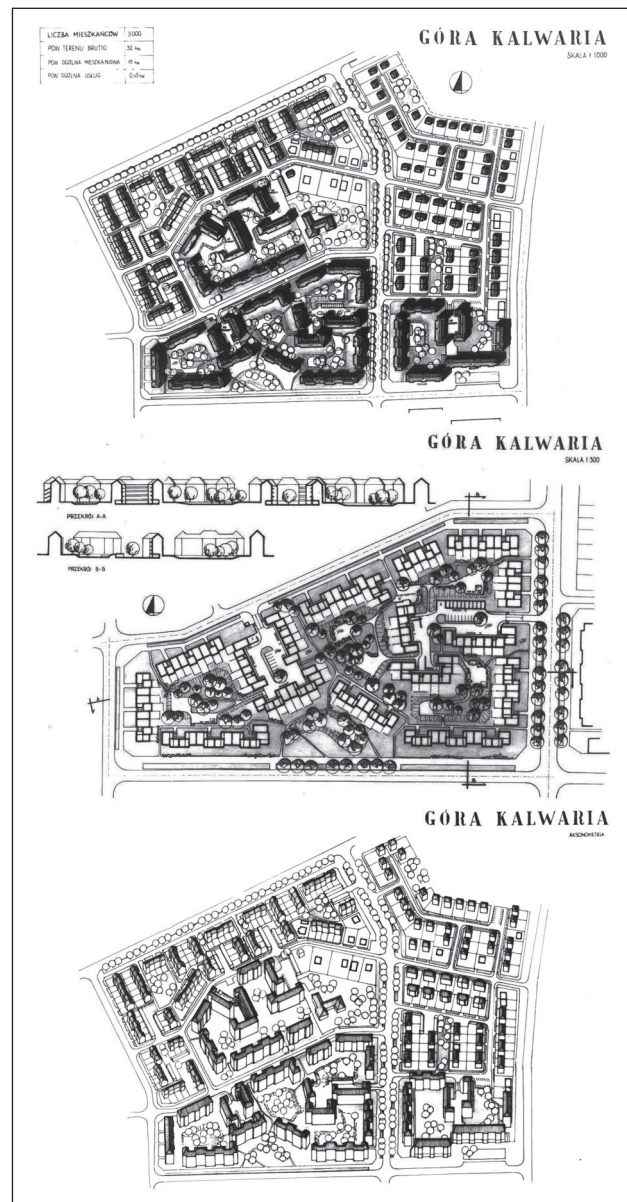
16. Design project for detailed plan of a small town Chęciny prepared in the Section of Professor H. Adamczewska-Wejchert, in the 8th semester, academic year 1983/84. Project was prepared in 1:2000 scale and 1:500 scale of its part. The graphic presentation of project stressed development phases of the city, partly presented by building structure and partly by planning regulation of the development. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

modzielnienie się kadry asystentów i adiunktów, w związku z ich indywidualnie zdobywanymi doświadczeniami zawodowymi (il. 16).

Sytuacja ta jednak nie miała znaczącego wpływu na sposób nauczania projektowania urbanistycznego, poza zmianami, jakie nastąpiły na Wydziale w programie studiów od 1983 r. Przywrócono wówczas ponownie dziesięcosemestralny program nauczania i zwiększono liczby godzin na ćwiczeniach projektowych. Realizowany przez Wydział kierunek nauczania nazwany został wówczas „Architektura i Urbanistyka” /AiU/. Nauczanie urbanistyki rozpoczynały na semestrze IV wykłady i ćwiczenia pt. „Elementy kompozycji urbanistycznej”, prowadzone przez prof. dr hab. Zdzisława Hryniaka. Wykłady i ćwiczenia pt. „Zasady Budowy Miast” prowadzone były na semestrach V i VI przemiennie przez prof. dr hab. Hannę Adamczewską-Wejchert i przeze mnie, równoległe z projektami urbanistycznymi zespołu mieszkaniowego – semestr V (il. 17).

Na semestrze VI powrócił projekt ośrodka usługowego (il. 18 i 19). Na semestrach VII i VIII były prowadzone dwa projekty planistyczne: plan ogólny miasta (il. 20) i plan szczegółowy fragmentu miasta. Prace projektowe nad dyplomem z problematyki urbanistycznej musiały być skrócone do jednego semestru, gdyż zlikwidowany został tzw. projekt przeddyplomowy. Miało to być może wpływ na zmniejszenie się liczby dyplomów urbanistycznych.

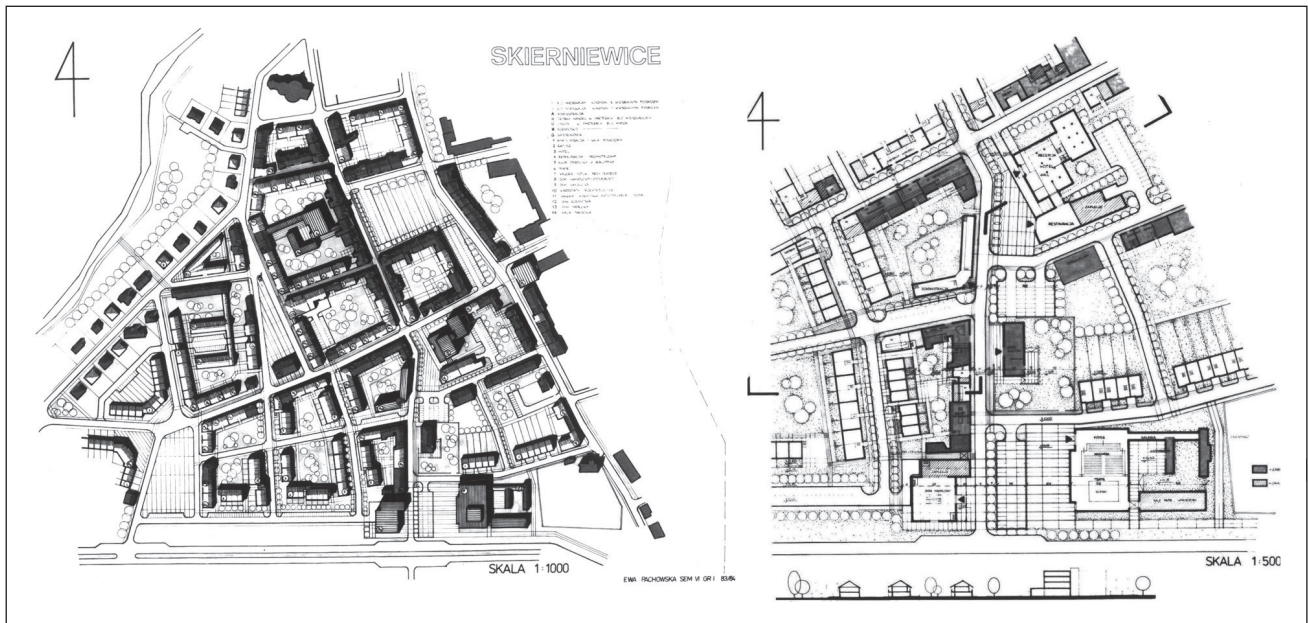
Oceniając blisko 45-letni okres funkcjonowania Wydziału Architektury w Polsce Ludowej wypada podkreślić, że w sferze urbanistyki kształtowały się w tym czasie postawy i idee, które najsilniej wyrażały się w postrzeganiu jej skomplikowanej roli społecznej jako istotnego instrumentu mającego rozwiązywać kwestie niedostatków. Zniszczenia wojenne postawiły na plan pierwszy odbudowę kraju, ale powojenna zmiana ustroju domagała się przeobrażeń strukturalnych w zagospodarowaniu. Faza socrealizmu naznaczyła piętnem politycznym urbanistykę, z którego długo nie mogła się ona oswobodzić. Gomułkowska faza oszczędzania i cięć inwestycyjnych lat 60. XX w. rozpoczęła okres normalizacji i uniformizacji architektury, co spowodowało w licznych przypadkach ucieczkę architektów za granicę. Gierkowskie - z lat 70. XX w. - hasło budowy drugiej Polski upoważniało do kreowania rozwiązań odcinających się skalą i układem od tej rzekomo zacofanej pierwszej Polski, a załamanie gospodarcze lat 80. XX w. wpłynęło na restrukturyzację służb projektowo-inwestorskich na rzecz sukcesywnej prywaty-

17. Projekt osiedla mieszkaniowego skomponowanego z różnych typów zabudowy, wykonany na sem. V w r.a. 1983/84. Student był zobowiązany przedstawić koncepcję całego osiedla w skali 1:1000 i fragment w skali 1:500 ukazując zasadę funkcjonalno-konstrukcyjną budynków oraz określić gabaryty zabudowy na widoku aksonometrycznym, ewentualnie na makiecie w skali 1:1000. Źródło: archiwum KUIGP

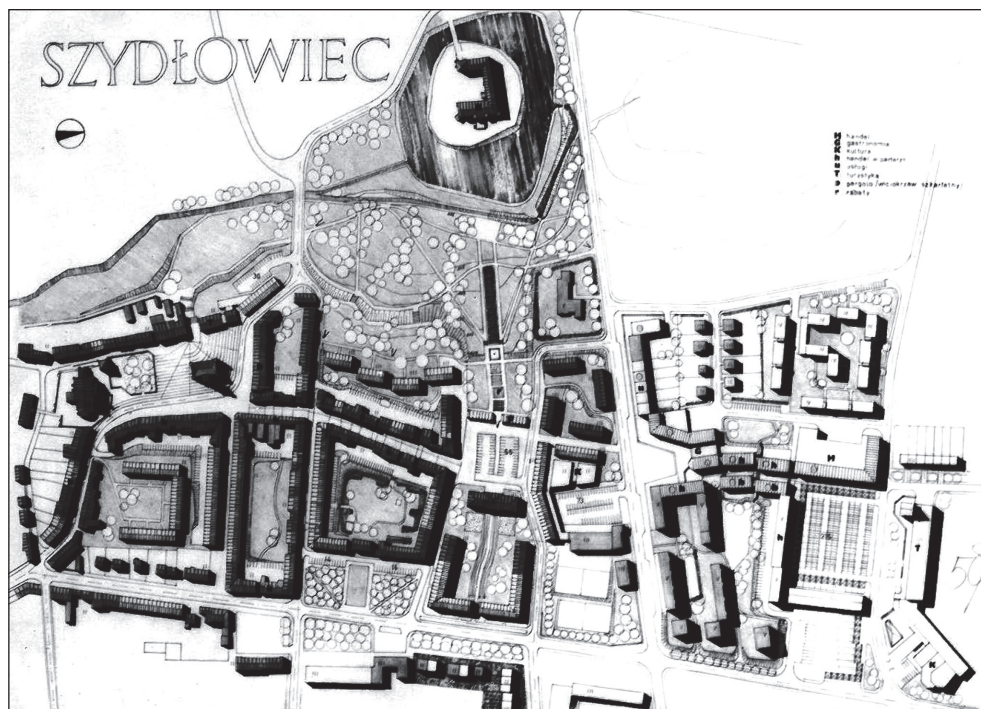
17. Design project of a housing area composed of different types of buildings prepared in 5th semester, academic year 1983/84. Student was required to present the concept of the whole area in 1:1000 scale and 1:500 scale of its part, showing the functional and construction principles of the buildings and specify building dimensions in the isometric view or in a model in 1:1000 scale. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

zacji rynku usług projektowych i podporządkowania ich wymogom zamawiających projekty. Powstające na rajzbretach studenckich koncepcje urbanistyczne szły w kierunku utopijnych rozwiązań, pobudzając twórcze ambicje projektantów (il. 21), które następ-

18. Projekt strefy centralnej Skierniewic wykonany na sem. VI w r.a. 1983/1984 na kierunku Architektura i Urbanistyka, pod kierunkiem dr E. Pachowskiej. Student był zobowiązany przedstawić koncepcję zagospodarowania obszaru z wyodrębnieniem zabudowy adaptowanej w skali 1:1000 i fragment zabudowy w skali 1:500 ukazującej zasadę kształtowania architektury wprowadzanych budynków usługowych oraz gabaryty zabudowy w aksonometrii lub na makiecie. Źródło: archiwum KUIGP

18. Project of the Skierniewice central zone prepared in 6th semester, academic year 1983/84, at the field of Architecture and Urban Design (AUD) under the supervision of Doctor E. Pachowska. Student was required to show the concept of the area land-use marking adapted buildings in 1:1000 scale and in 1:500 scale of its part showing the character of architecture of new service buildings and specify building dimensions in the isometric view or in a model in 1:1000 scale. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

19. Projekt strefy centralnej Szydłowca wykonany w pracowni dr J.M. Chmielewskiego, na sem. VI w r.a. 1979/1980, przez Katarzynę Dębską. Analizując kolejne fazy rozwojowe miasta oraz występujące w jego strukturze urbanistycznej relacje ukształtowany został układ przestrzeni publicznych łączących nową koncentrację usług centrowców z jego historycznym jądrem. Źródło: archiwum KUIGP

19. Design project of the Szydłowiec central zone, prepared in the Chair of Doctor J.M. Chmielewski in 6th semester, academic year 1979/80, by Katarzyna Dębska. Analysing the subsequent phases of city development and relations occurring in historic core of urban structure was created a system of public space linking old and new concentration of central services. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

Zabudowa podziemna	główny osiowy punkt miasta
zabudowa nadziemna	osie i składowe punkty
zabudowa podziemna	osie i składowe punkty
zabudowa nadziemna	osie i składowe punkty
zabudowa podziemna	osie i składowe punkty
zabudowa nadziemna	osie i składowe punkty
zabudowa podziemna	osie i składowe punkty
zabudowa nadziemna	osie i składowe punkty
zabudowa podziemna	osie i składowe punkty
zabudowa nadziemna	osie i składowe punkty

poniec 1-5000

placiska zbiorcza inwentaryzacyjna

4/28/81

NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna
NO	zabudowa nadziemna

poniec 1-5000

plan ogólny - placiska podstawowa

stud. Dorota Marcinkowska
prow. Ewa Pachowska

20. Wykonywane w Instytucie w latach 70. i 80. XX w. prace badawcze i projektowe dostarczały bogatszych informacji do wydawanych projektów kursowych, zwłaszcza na sem. VII, na którym prowadzony był plan ogólny miasta. W wyniku czego wykonywane przez studentów rozwiązania projektowe odchodzą od kreacji schematycznej, modelowej formy układu przestrzennego miasta idąc w kierunku porządkowania jego złożonej i spontanicznie rozwijającej się struktury. Źródło: archiwum KUiGP

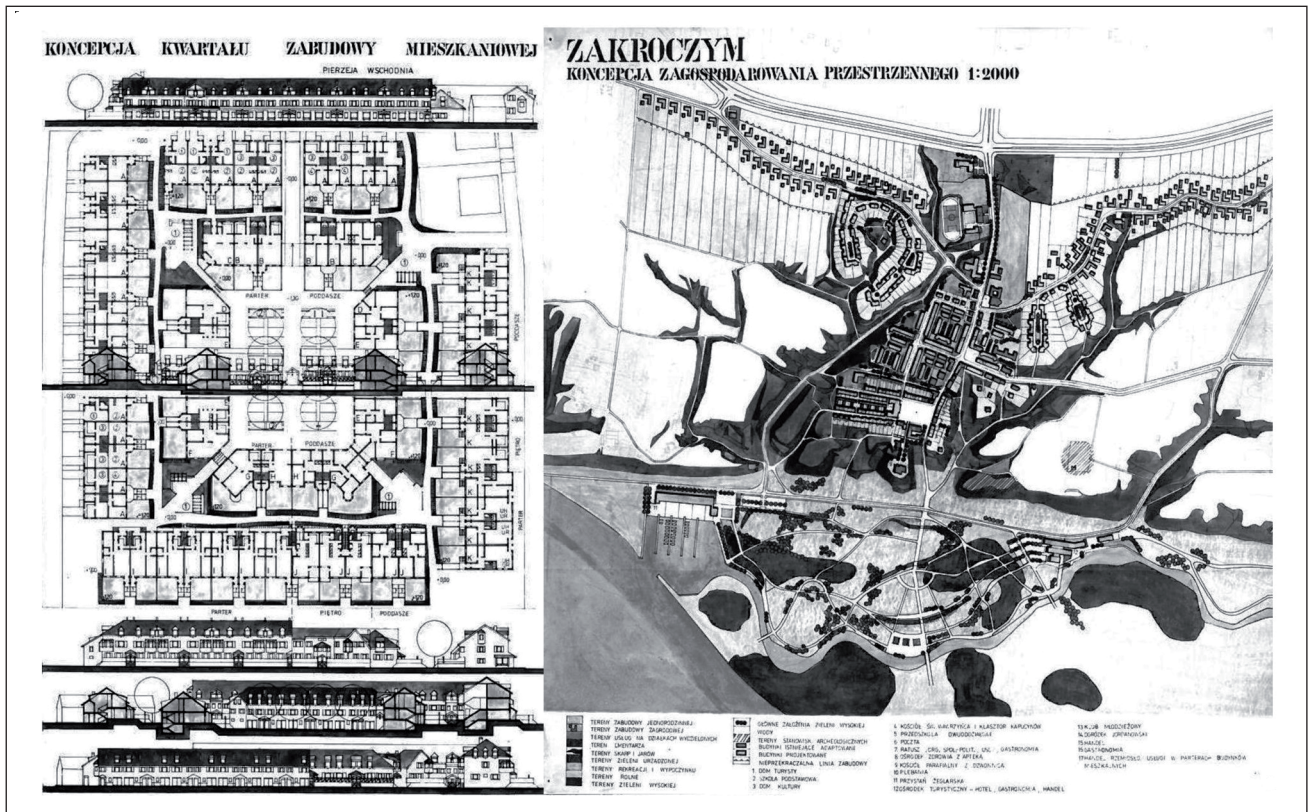
20. Studies and plans prepared at the Institute in 1970's 1980's gave more realistic information for projects prepared by students of the Faculty of Architecture. Students in 7th semester preparing master plans, proposed more realistic regulation of spontaneously developing structure, resigning from schematic solutions and model forms of the city spatial layout, as it was previously. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

nie temperowała szara rzeczywistość, lub powielaly schematy zagospodarowania uznawanego za uniwersalną formę miejskiej zabudowy, przyczyniając się do propagowania poglądu o upadku urbanistyki, a zwłaszcza projektowania urbanistycznego pozbawionego pierwiastków twórczych wobec planowania przestrzennego spętanych procedurami prawnymi i uwarunkowaniami polityk lokalnych.

W państwie o centralnie sterowanej gospodarce, jakim była Polska Ludowa, urbaniści z jednej strony byli wykorzystywani do przedstawiania form zagospodarowania, wskazując świetlaną przyszłość, którą władza chciała przekazać społeczeństwu, z drugiej strony – do rozwiązywania problemów bieżących, często ukierunkowanych na koncepcje wsteczne, pozbawione znamion twórczości. Idealistyczny

romantyzm konkurował z ponurą rzeczywistością, usprawiedliwiając dopuszczanie przez nauczających do kształtowania w studentach umiejętności kreowania wizji przyszłościowych w oderwaniu od uwarunkowań, wynikających z zagospodarowania istniejącego i możliwości realizacyjnych.

Umiejętności te wykształciły w pokoleniu absolwentów warszawskiego wydziału łatwość kreowania rozwiązań niekonwencjonalnych i śmiałych, znajdujących uznanie w konkursach architektoniczno-urbanistycznych, również na forum międzynarodowym. Analizy i koncepcje zaradcze dla smutnej polskiej rzeczywistości ostatnich dekad Polski Ludowej rysowały się na drugiej warstwie działalności Wydziału, to jest na polu naukowym. Zarówno prace naukowe realizowane w ramach tzw. programów

21. Praca dyplomowa wykonana przez Przemysława Mireckiego, pod kierunkiem doc. J.M. Chmielewskiego. Podjęto w niej próbę kształtowania kwartałów strefy centralnej małego miasta (Zakroczym) przy użyciu niskiej intensywnej zabudowy mieszkaniowej. Źródło: archiwum KUiGP

21. Master diploma project prepared by Przemysław Mirecki under the supervision of J.M. Chmielewski PhD. DSc. The project attempted to develop the central zone of a small city (Zakroczym) using intensive residential terraced houses. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

węzłowych i badań rozwojowych, jak i prace indywidualne powstające w postaci doktoratów i habilitacji kontestowały tę rzeczywistość.

5. Projektowanie urbanistyczne po zmianach ustrojowych w Polsce

Przemiany ustrojowe od roku 1990 zrewolucjonizowały nie tylko poglądy na urbanistykę, ale również zweryfikowały postawy projektantów wobec nowej rzeczywistości. Na Wydziale Architektury zaszły również znaczące zmiany. W 1994 r. uległy rozwiązaniu instytuty, a w ich miejsce uformowały się mniejsze jednostki: zakłady i pracownie. Instytut Urbanistyki i Planowania Przestrzennego rozpadł się na cztery zakłady kierowane przez profesorów: J.M. Chmielewskiego, S. Gzella, A. Gawlikowskiego i Z. Hryniaka, powstały również trzy niezależne pracownie doktorów: K. Domaradzkiego, A. Chyłka i A. Romiszewskiego.

Ponownie dokonywane były zmiany w programie nauczania. Wprowadzony został wykład „Wstęp do urbanistyki”, który wyklada do dziś prof. Andrzej Gawlikowski, a prowadzony przeze mnie przedmiot „Zasady budowy miast” zmienił nazwę na „Teoria urbanistyki”²⁰. Nowelizacja ustawodawstwa planistycznego w 1994 r. wymusiła korektę tematów ćwiczeń z projektowania urbanistycznego. Na semestrze VII studenci zaczęli wykonywać projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego konkretnego terenu, dysponując kopią mapy geodezyjnej, a na semestrze VIII przedstawiali kierunkową strukturę przestrzenną miasta w ramach tematu „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”.

Wprowadzenie do nauczania projektowania urbanistycznego tematów planistycznych zagospodarowania przestrzennego wymagało zmian w sposobie przekazywania wiedzy i umiejętności. Z jednej strony nie chcieliśmy utracić możliwości doskonalenia

²⁰ J.M. Chmielewski, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wyd. PW, Warszawa 2001, wyd. II, Warszawa 2005, wyd. III, Warszawa 2010.

u studentów wrażliwości na formę urbanistyczną i zdolności jej kształtowania, z drugiej strony chcieliśmy nauczyć umiejętności operowania symbolami planistycznymi i wyculić ich na rangę regulującą planów w przyszłym zagospodarowaniu terenów. Często okazywało się, że zaprojektowanie formy urbanistycznej jest na tyle pracochłonne, że brakowało już studentowi czasu na świadome zapisanie jej symboliką planistyczną. Istniały do wyboru dwie drogi, albo zapis planistyczny projektu potraktować jako mniej istotny, albo tematy projektowe dobierać tak, aby forma urbanistyczna planowanego obszaru była mocno przesądzona stanem istniejącej zabudowy. Wówczas można było więcej uwagi poświęcić problematyce ściśle planistycznej. Tematy projektowe były wydawane z wykorzystaniem różnorodnych materiałów, którymi dysponowali prowadzący ćwiczenia, co umożliwiało ćwiczenie obu sposobów nauczania.

Program bazowy na kierunku Architektura i Urbanistyka został uzupełniony wybieralnymi przedmiotami kierunkowymi, wprowadzającymi do nauczania nowe wątki poznawcze, bazujące na własnych doświadczeniach nauczycieli akademickich. Znacząca bowiem część kadry nauczającej urbanistyki podejmowała się, w ramach własnej działalności gospodarczej, realizowania na zlecenie samorządów gminnych opracowań z zakresu planowania przestrzennego. Szczególnie aktywnie na tym polu wyróżnił się dr Krzysztof Domaradzki, którego pracownia wykonywała miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla licznych obszarów Warszawy.

Organizowane wystawy prac semestralnych i dyplomowych ilustrują rysujące się różnice podejść do projektowania urbanistycznego, zaznaczające się pomiędzy poszczególnymi zakładami i pracowniami Wydziału. Na jednym krańcu zaznacza się projektowanie urbanistyczne z mocnym zbliżeniem do projektowania architektonicznego, zaś na drugim krańcu ze zbliżeniem urbanistyki do planowania przestrzennego. Charakterystyczne są również różne podejścia uwzględniania stanu zagospodarowania występującego na obszarze wydawanego zadania

projektowego. Jedni prowadzący ćwiczenia z projektowania urbanistycznego zezwalają studentom na daleko idące odchylenie od uwarunkowań zagospodarowania istniejącego, inni natomiast zmuszają do przestrzegania tych uwarunkowań w możliwie pełnym zakresie. W pierwszym przypadku wzbudzana była w studentach większa kreatywność projektowa, w drugim wyrabiana umiejętność i wrażliwość badawczo-analityczna przydatna zwłaszcza w planowaniu przestrzennym.

W ramach Towarzystwa Urbanistów Polskich (TUP) miałem okazję w latach 1994-1995 po raz drugi zająć się aglomeracją warszawską kierując zadaniem planistycznym pn. „Studium możliwości rozwoju obszaru metropolitalnego Warszawy (OMW)”²¹. Było to opracowanie analityczno-studialne uzupełniające i aktualizujące wiedzę o stanie zagospodarowania OMW, ukazujące jego mocne i słabe strony oraz przedstawiające wariantowo szanse i zagrożenia rozwojowe w perspektywie 2015 roku. Studium to obejmowało wszystkie niemal sprawy decydujące o szansach rozwojowych aglomeracji warszawskiej, dając równocześnie bagaż nowych doświadczeń przydatnych w dydaktyce urbanistycznej.

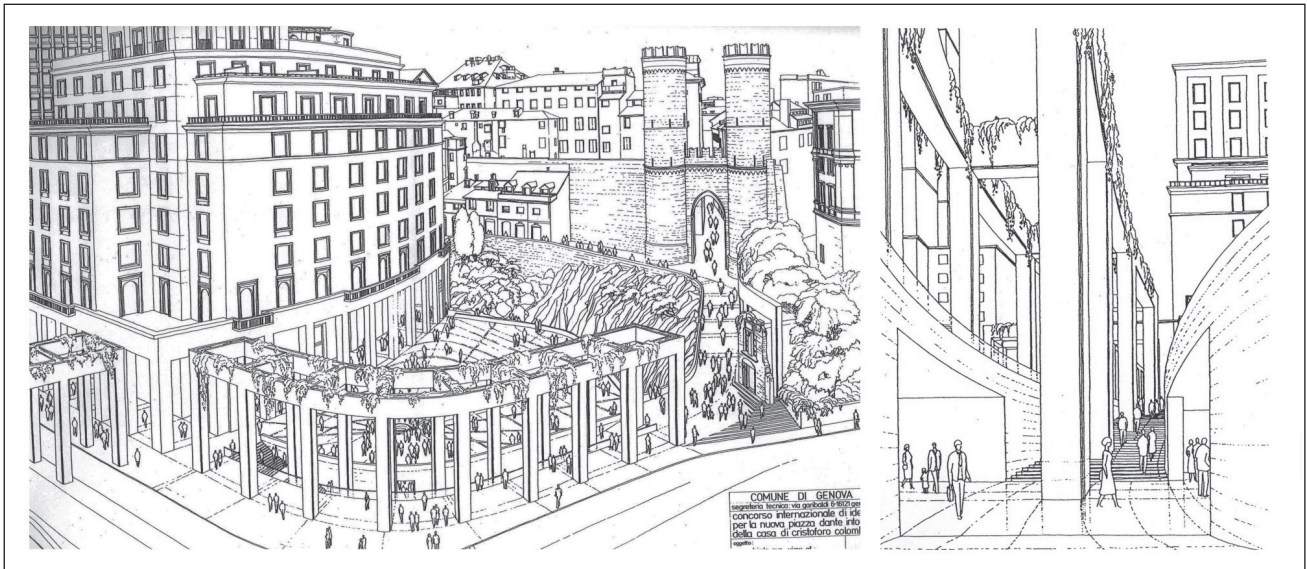
Do zadań samodzielnego pracownika naukowo-dydaktycznego doszedł obowiązek kształcenia kadry naukowej. Stopnie i tytuły naukowe odgrywały bowiem coraz istotniejszą rolę w kształtowaniu się jednostek strukturalnych Wydziału Architektury. Dr inż. arch. Wanda Śliwińska-Ładzińska uzyskała w 1994 r. stopień doktora habilitowanego²², a następnie kolejno stopnie doktorów zdobyli architekci: Krystyna Solarek (1998), Małgorzata Mirecka (1999)²³, Ewa Grochowska (2002), Wojciech Bartoszczuk (2003) i Tomasz Majda (2003).

Przejąwszy po prof. Hannie Adamczewskiej-Wejchert Zakład Urbanistyki oraz wykłady i ćwiczenia z „Zasad budowy miast”, a także mając możliwość swobodnego kreowania metod nauczania projektowania urbanistycznego podjąłem próbę przekazywania wiedzy urbanistycznej i umiejętności projektowych budowanych na teoriach urbanistycznych i na, będących ich podwaliną, doświadczeniach

²¹ Studium możliwości rozwoju obszaru metropolitalnego Warszawy wykonywane było w latach 1994-1995 przy udziale trzech zespołów ekspertów z Biura Planowania Rozwoju Warszawy pod kierunkiem mgr inż. arch. M. Świetlika, Instytutu Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej pod kierunkiem dr arch. W. Piziorskiego i Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem dr hab. arch. A. Gawlikowskiego i prof. dr hab. arch. S. Gzella.

²² W. Śliwińska-Ładzińska, *Urządzenia społeczno-usługowe elementem kształtowania „strefy przychylniej społecznie” polskich zespołów mieszkaniowych*, PWN, Warszawa 1992.

²³ Badania i tezy pracy doktorskiej opublikowano w książce: J.M. Chmielewski, M. Mirecka. *Modernizacja osiedli mieszkaniowych*, Oficyna Wyd. PW, Warszawa 2001, wyd. II, Warszawa 2007.

22. Praca projektowa wzmiankowana przez jury w Międzynarodowym Konkursie UIA na nowe zagospodarowanie Placu Danteo w Genui, 1989, autorzy: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Małgorzata Mirecka, Przemysław Mirecki. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

22. Design project noticed by the jury of UIA International Competition for Dante Square in Genoa in 1989. Authors: Jan Maciej Chmielewski, Andrzej Gawlikowski, Małgorzata Mirecka, Przemysław Mirecki. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

planistycznych w obszarze gospodarki przestrzennej. Zespół, którym kierowałem²⁴, potrafił łączyć doświadczenia dydaktyczne z nauką i praktyką w planowaniu przestrzennym. Jego członkowie pracują, między innymi, jako główni projektanci miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast i gmin²⁵, specjaliści z zakresu urbanistyki w urzędach miast czy działacze zaangażowani w społecznych organizacjach zajmujących się urbanistyką²⁶.

Mając taką kadre naukowo-dydaktyczną, sprawdzoną również w konkursach urbanistyczno-architektonicznych (il. 22), łącznie z prof. Andrzejem Gawlikowskim mogliśmy utworzyć w 1995 r. w ramach Wydziału Architektury Katedrę Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej²⁷. Miało to wpływ

na poszerzenie zakresu nauczania projektowania urbanistycznego również poza Wydziałem Architektury, a także pozwoliło włączyć w zakres dydaktyki utworzone w 1993 r. Podyplomowe Studium Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej, w którym doksztalczani byli w zakresie podstaw i możliwości projektowania urbanistycznego absolwenci z innych kierunków nauczania²⁸. Podjęliśmy się także prowadzenia zajęć z urbanistyki i planowania przestrzennego w Kolegium Nauk Społecznych i Administracji PW na kierunku nauczania „Administracja”. Było to nowe wyzwanie dydaktyczne wymagające wypracowania metody nauczania urbanistyki osób, które nie ubiegają się o dyplom architekta.

Opierając się na doświadczeniach krajowych i zagranicznych staraliśmy się zaszczerpić w studentach świadomość, że projektowanie dla potrzeb planowa-

²⁴ Zespół Zakładu Urbanistyki: dr hab. Wanda Śliwińska-Ladzińska, dr Wojciech Bartoszczuk, dr Tomasz Majda, dr Małgorzata Mirecka, dr Krystyna Solarek.

²⁵ Dr inż. M. Mirecka jest autorem około 40 planów miejscowych i 6 studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast i gmin, a dr K. Solarek – ponad 50 planów i 3 studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miast i gmin.

²⁶ Dr inż. E. Grochowska i dr inż. W. Bartoszczuk są pracownikami Biura Architektury i Planowania Przestrzennego Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, dr inż. T. Majda jest w kolejnej kadencji Sekretarzem Generalnym Towarzystwa Urbanistów Polskich.

²⁷ Skład osobowy Katedry Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej: prof. dr hab. Jan Maciej Chmielewski (kierownik), prof. dr hab. Andrzej Gawlikowski, dr hab. Wanda Śliwińska-Ladzińska, dr Ewa Grochowska, dr Małgorzata Mirecka, dr Krystyna Solarek, od 2010 r. powiększony o dr Martę Sroczyńską oraz Pracownię Planowania Przestrzennego w osobach: dr Andrzej Romiszewski, dr Krystyna Maciątek, dr Małgorzata Sikorska.

²⁸ A. Gawlikowski, A. Zalewski, *Dziesięć lat i dwadzieścia dyplomów Podyplomowego studium urbanistyki i gospodarki przestrzennej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej*, Oficyna Wydawnicza PW, Warszawa 2002.

nia przestrzennego nie ma cech projektowania architektoniczno-budowlanego. W jego wyniku nie są realizowane raz zaprojektowane formy urbanistyczne, lecz jest wzbogacana ilość przesłanek ważnych dla kolejnych działań planistycznych zachodzących w ciągłym procesie budowania struktur miejskich. Podkreślaliśmy, że wizje rozwojowe kreowane w formie koncepcji urbanistycznych nie mogą być zdeterminowane stanem ostatecznym do którego dążymy, lecz stanowią podwalinę do dalszych przekształceń rozwojowych. Stąd więc ważnym ogniwem projektowania urbanistycznego była umiejętność wyciągania wniosków z zastanego stanu zagospodarowania i jego ocena. Wynik fazy analitycznej projektu powinien więc określać podstawowe przesłanki do budowania formy urbanistycznej i wskazywać kierunek jej tworzenia. Z drugiej strony należało w studentach wyrabiać wrażliwość na relacje, jakie występują w układach zabudowy, tak istotne przy projektowaniu architektonicznym. Forma budynku wrastać powinna w formę urbanistyczną, raczej ją uzupełniać, niż naruszać jej harmonię. Tworzywo urbanistyczne musi być w każdym przypadku wstępnie rozpoznane przez studentów. Zakładamy, że taka świadomość wykształcana jest w nich również w ramach projektowania architektonicznego. Mimo to często trzeba było uświadamiać młodym projektantom, że kształt budynku musi wynikać z jego funkcji, ale równocześnie uświadamiać, że ten kształt powinien współgrać z otoczeniem.

Technika projektowania, zarówno architektonicznego, jak i urbanistycznego, zaczyna być wspomagana coraz bardziej możliwością komputerowego zapisu projektu. Pojawienie się tych możliwości miało wpływ na pracę studenta w ciągu semestru. W czasie korekt uzewnętrzniała się w licznych przypadkach zanikiem u studentów umiejętności szkicowej prezentacji koncepcji projektowej, natomiast otwierała możliwości bogatszej niż kiedyś prezentacji finalnej projektu. Studenci, pracując na cyfrowo zapisanych mapach, mogą wnikliwiej przeanalizować istniejące zagospodarowanie, w czym pomocne są również dostępne w Internecie zdjęcia satelitarne. Dziś nie ma problemu w rozpoznawaniu form oraz funkcji zabudowy i zieleni, struktury parcelacyjnej gruntów, aktualnie obowiązujących planów i zamierzeń planistycznych. Rodzi się problem, jak dalece uwarunkowania zastane mają wpływać na studencką koncepcję projektową.

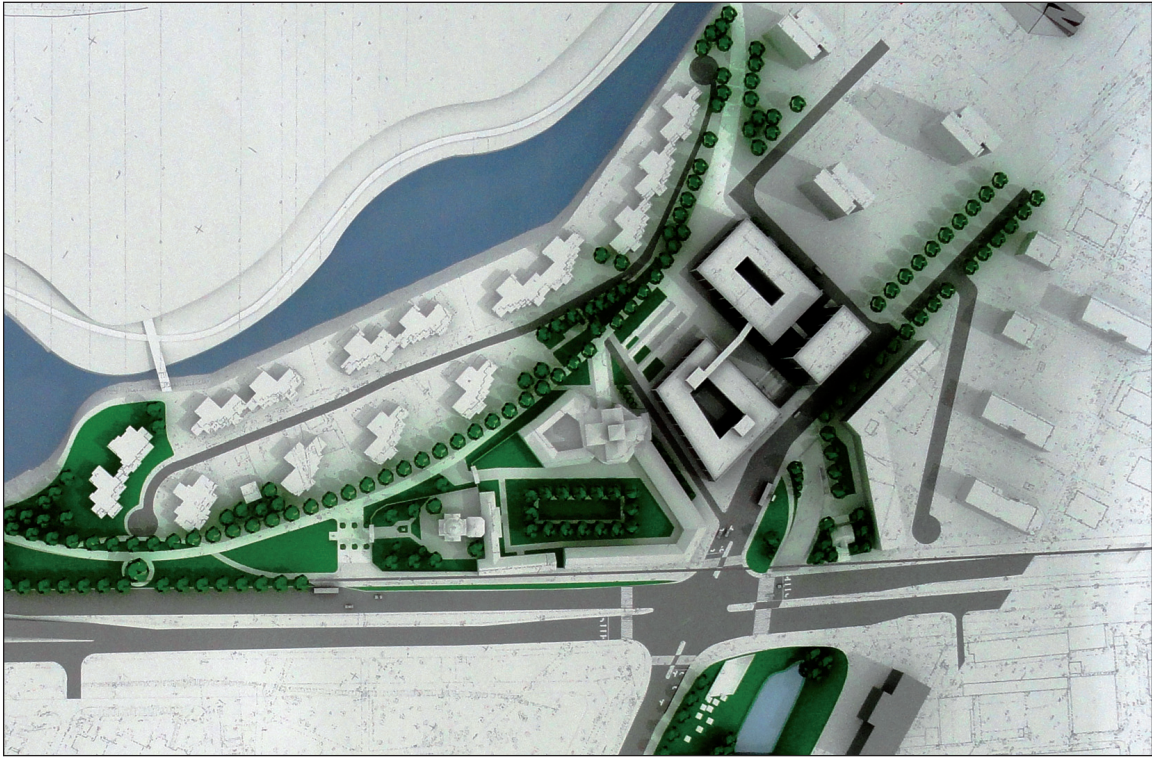
Od 2005 r. zaczęły być wprowadzane na warszawskim wydziale trzystopniowe studia architektonicz-

ne. Pociągnęło to za sobą konieczność przygotowania dwóch programów nauczania: ośmiosemestralnego na poziomie inżynierskim i czterosemestralnego na poziomie magisterskim oraz sformalizowanie studiów doktoranckich. W zakresie urbanistyki na studiach pierwszego stopnia nastąpiło przesunięcie programu o jeden semestr wyżej, tj. wykłady „Wstęp do urbanistyki” umieszczone zostały na semestrze III, wykłady i ćwiczenia „Elementy kompozycji urbanistycznej” na semestrze V, wykłady i ćwiczenia „Teoria urbanistyki” na semestrach VI i VII, pierwszy projekt urbanistyczny /zespół zabudowy mieszkaniowej/ na semestrze VI i drugi projekt urbanistyczny /plan miejscowy/ na semestrze VII. Na studiach drugiego stopnia umieszczono dwa projekty urbanistyczne /ośrodek usługowy/ na I semestrze oraz /studium gminy/ na semestrze II. Studenci zostali zobowiązani do wykonania dwóch projektów dyplomowych: inżynierskiego i magisterskiego. Zarówno pierwszy, jak i drugi dyplom może być ukierunkowany na projektowanie architektoniczne bądź urbanistyczne.

Zmiany programowe wywołały dyskusję nad metodami kształcenia, w tym również nad celowością utrzymywanego od 1961 r., jednolitego modelu kształcenia architekta. Wróciła myśl o możliwości ukierunkowania kształcenia studentów na poziomie studiów magisterskich w czterech profilach, w tym w profilu urbanistycznym.

W projektach zabudowy mieszkaniowej odeszliśmy od projektowania zespołów mieszkaniowych według typowego modelu osiedla. Studenci są zobowiązani do indywidualnego zaprogramowania zarówno typów zabudowy mieszkaniowej, jak i towarzyszących jej usług w nawiązaniu do lokalizacji obszaru projektowanego, jego wielkości z mocnym wydobyciem kreacji formy urbanistycznej (il. 23).

Projekt planu miejscowego z reguły przygotowywany jest dla terenów już częściowo zabudowanych. Ważne jest zwrócenie uwagi na regulacyjną i ochronną rolę planu, a także sposób zapisu jego ustaleń. Duży wpływ na ocenę ma sposób redakcji legendy planu, jak i ilość użytych symboli planistycznych. Chodzi bowiem o zwrócenie studentom uwagi na bogate możliwości kreacji planistycznej rozwoju przestrzennego. Finalny projekt musi składać się z inwentaryzacji urbanistycznej, rysunku planu z ustaleniami dla poszczególnych terenów oraz wizji ilustrującej koncepcję zagospodarowania i zabudowy obszaru, która wynika z ustaleń planistycznych (il. 24).

25. Projekt zespołu usługowego dla osiedli Czerniakowa Południowego w Warszawie, wykonany przez Konrada Rakowskiego, pod kierunkiem dr K. Solarek, na sem. I studiów magisterskich kierunku AiU. Źródło: archiwum KUiGP

25. Design project of centre facilities for housing area in Northern Czerniaków, Warsaw, prepared by Konrad Rakowski, under supervision of Doctor K. Solarek, in 1st semester of master studies in the field of AUP. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

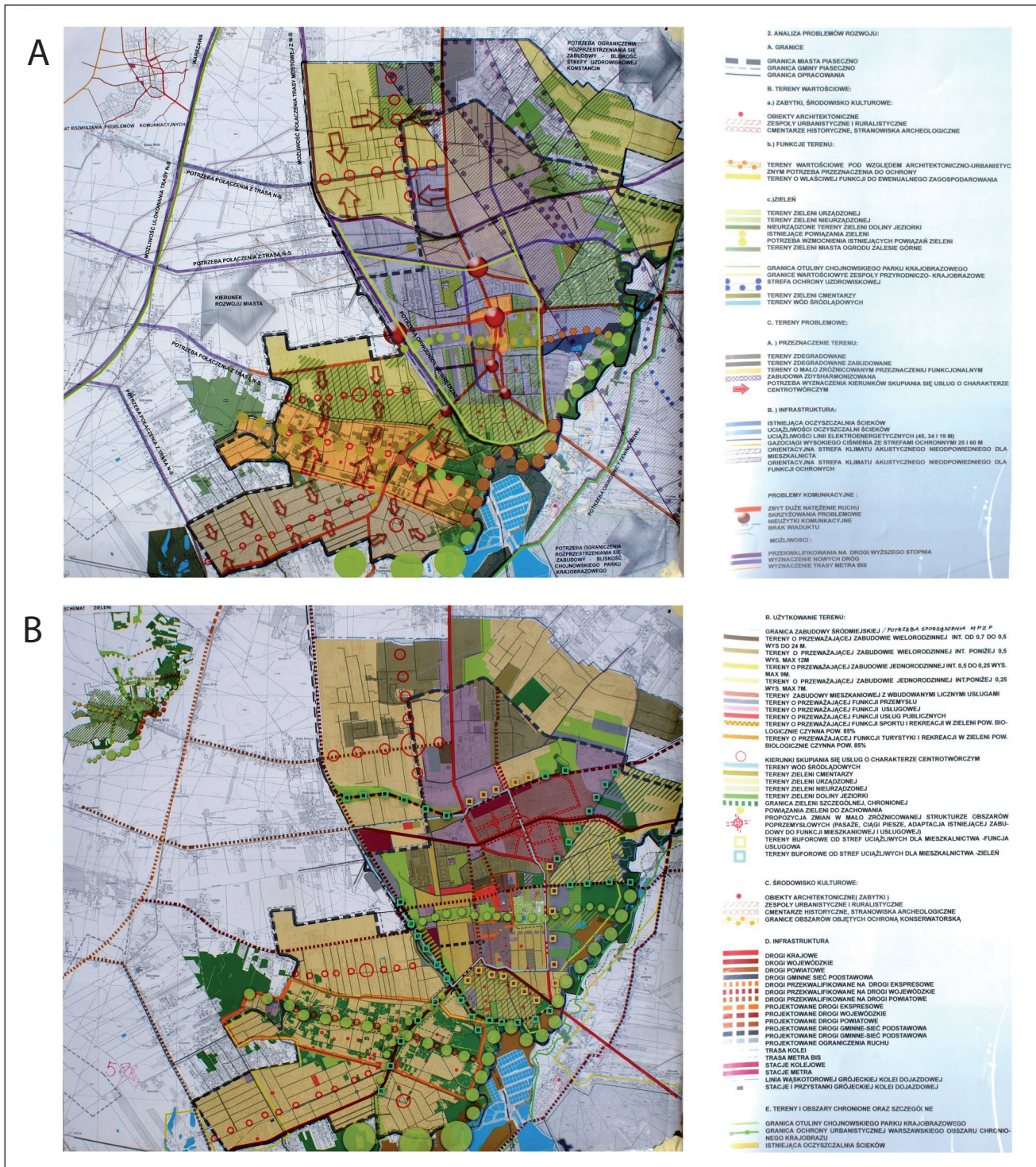
Projekt centrum miejskiego przekształcił się w studium zabudowy i zagospodarowania przestrzennego obszaru o złożonym funkcjonalnie programie. Tematy projektowe mogą dotyczyć zarówno fragmentów wielkomiejskich śródmieść, koncentracji usługowych na obszarach mieszkaniowych, jak i stref centralnych w miastach małych lub średniej wielkości. Nacisk położony jest na umiejętność przekształcania złożonych struktur miejskich, przy zachowaniu ich charakterystycznych cech i lokalnej tożsamości (il. 25).

Projekt studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy koncentruje się przede wszystkim na rozpoznawaniu struktury przestrzennej, jej terytorium, wyprowadzeniu z niej zasadniczych problemów rozwojowych i wskazaniu pożądanych kierunków i możliwości jej przekształcania. Tematy projektowe wydawane są zazwyczaj dwu-, trzyosobowym grupom studenckim, z myślą o wywołaniu dyskusji nad problematyką projektu. Przy ocenie punktowana jest umiejętność wydobywania problemów rozwojowych i pomysłowość ich rozwiązywania (il. 26).

Rezultaty przekazywanej wiedzy i umiejętności projektowych można stwierdzić, analizując prace

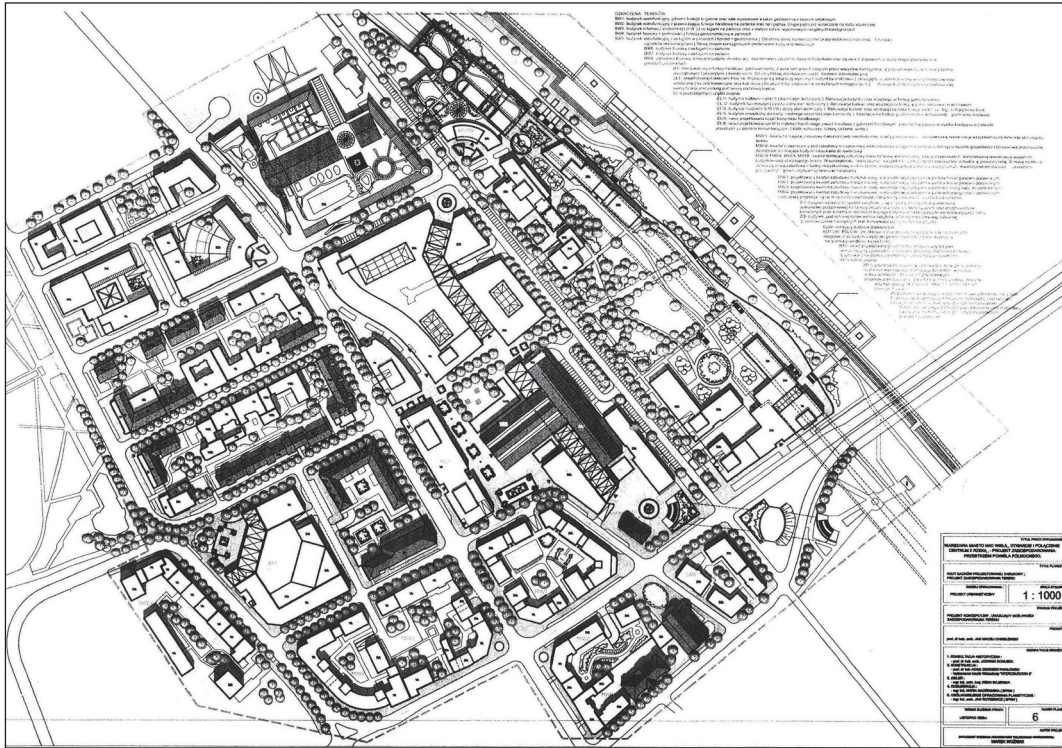
dypłomowe wykonywane przez studentów interesujących się urbanistyką. Na uwagę zasługują tematy projektowe, ich zakres problemowy oraz tworzone koncepcje. Od początku obecnego stulecia zaczęły się one koncentrować wokół zagadnień związanych z przekształcaniem istniejących struktur miejskich, zwłaszcza Warszawy. Aktualne w czasie ich rozpoczynania były na przykład sprawy związane z przekształcaniem zagospodarowania terenów po elektrowni Powiśle czy gazowni na Woli. W obu przypadkach w propozycjach projektowych planowane było utworzenie w tych miejscach wielofunkcyjnych struktur zabudowy o atrakcyjnych kulturowo przestrzeniach publicznych. W przypadku Powiśla – otwartych na wodę, w przypadku gazowni – powiązanych z przystankami planowanego metra oraz zaproponowaną tu funkcją targowo-konferencyjną (il. 27 i 28).

Tematami związanymi z wodą były propozycje zagospodarowania Portu Żerańskiego czy Portu Praskiego. W pierwszym przypadku chodziło o udostępnienie dla funkcji rekreacyjnej portu leżącego na turystycznej trasie Kanału Żerańskiego, w powiązaniu z rozwijającą się funkcją mieszkaniową w Białołęce, w drugim o wprowadzenie na prawy brzeg

26. Projekt studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Piaseczna, wykonany przez Katarzynę Mazurkiewicz i Agatę Wąsowską, pod kierunkiem dr M. Mireckiej, na sem. II studiów magisterskich, kierunku AiU. A – problemy rozwojowe, B – kierunku zagospodarowania przestrzennego. Źródło: archiwum KUIGP

26. Project of Study of the Conditions and Directions of the Spatial Management of Piaseczno city, prepared by Katarzyna Mazurkiewicz and Agata Wąsowska, under the supervision of Doctor M. Mirecka, in 2nd semester of master studies in the field of AUP. A – urban development conditions, B – directions of spatial structure development. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

27. Projekt dyplomowy, wykonany w 2003 r. na kierunku AiU, przez Marka Woźniaka pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego, podejmował problematykę wzbogacenia o funkcje śródmiejskie warszawskiego Powiśla z większym otwarciem jego przestrzeni publicznych ku Wiśle. Źródło: archiwum KUiGP

27. Master diploma project designed in 2003 in the field of AUP by Marek Woźniak under the supervision of Professor J.M. Chmielewski, dealt with the problem of enrichment of downtown functions in Powiśle district (Warsaw), with larger openings of its public spaces towards the Vistula river. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

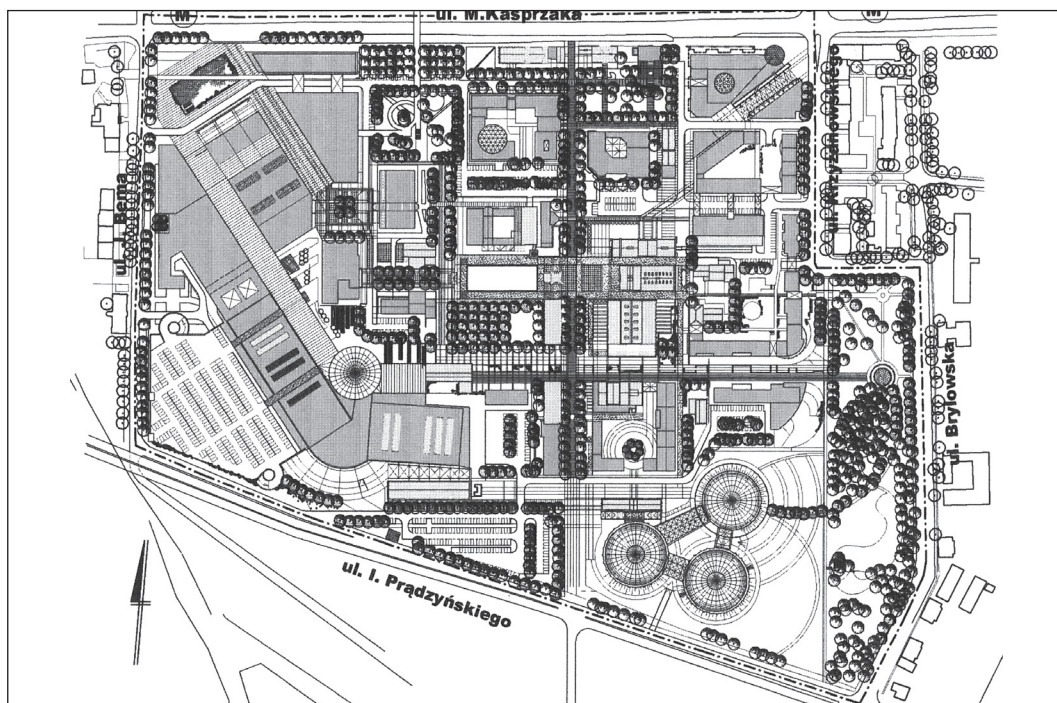
Wisły wielkomiejskich funkcji, wyróżniających się wysoką i zwartą zabudową kształtującą nowe oblicze Pragi (il. 29 i 30).

Interesującym i zarazem trudnym tematem był projekt parku technologicznego przy Elektrociepłowni Siekierki w Warszawie. Chodziło tu o określenie właściwych ram urbanistycznych dla firm, które łączą na swoich posesjach budynki administracyjno-biurowe z halami magazynowo-produkcyjnymi. Zadaniem było także ukształtowanie skomponowanych z zabudową przestrzeni publicznych oraz atrakcyjnych terenów zieleni parkowej (il. 31).

W nawiązaniu do wcześniejszych badań dotyczących małych miast wykonywany był temat uporządkowania i uzupełnienia o usługi centrowe strefy centralnej Węgrowa, dla którego wcześniej, w 1999 r. wykonałem studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Mogłem więc dostarczyć dyplomantowi bogate materiały wejściowe i aktualne dane o potrzebach miasta. Tego rodzaju tematy wiążą się zawsze z kwestią rewaloryzacji urbanistycznego układu historycznego i z rozwiązaniem właściwego kontekstu architekto-

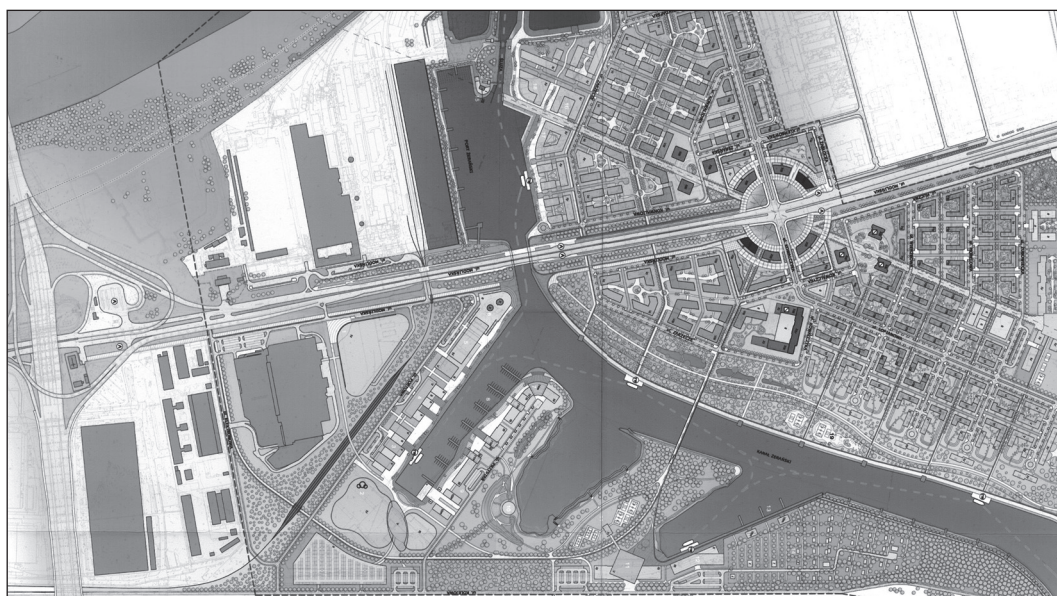
nicznego wprowadzanej nowej zabudowy względem zabudowy istniejącej (il. 32).

Rozdrobnienie procesu inwestycyjnego, rodzące się w Polsce po zmianach ustrojowych, a także niechęć gmin do podejmowania większych przedsięwzięć inwestycyjnych, zaczęło skutecznie ograniczać projektowanie w skalach urbanistycznych. Wyraźniej poczęły się rozdzielać realizacyjne zadania projektowe leżące w sferze zainteresowań urbanistów i architektów. Pierwsze z nich zlecano były przez jednostki samorządu terytorialnego i dotyczyły planowania przestrzennego, drugie zlecano były przez podmioty podejmujące się inwestowania obiektów, dotyczyły więc projektowania architektonicznego budynków, a także ich zespołów. W związku z tym Towarzystwo Urbanistów Polskich zwracało uwagę na celowość wyodrębnienia zawodu urbanisty, a nawet utworzenia specjalnego programu kształcenia urbanistów. Urbanista powinien być ekspertem w planowaniu przestrzennym, zarówno miejscowym, jak i regionalnym, a także zdobywać umiejętności w szeroko rozumianej gospodarce przestrzennej.

28. Projekt dyplomowy, wykonany w 2003 r. na kierunku AiU, przez Monikę Rytel, pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego, podejmował problematykę przekształcenia terenu dawnej gazowni na warszawskiej Woli w centrum targowo-konferencyjne. W projekcie zwrócono uwagę na możliwość zaadaptowania istniejącej zabytkowej zabudowy dla nowych potrzeb, a także stworzenia atrakcyjnych przestrzeni publicznych w nawiązaniu do urbanistycznego układu historycznego gazowni i powiązań komunikacyjnych metra z dworcem Warszawa Zachodnia. Źródło: archiwum KUiGP

28. Master diploma project designed in 2003 in the field of AUP by Monika Rytel, under the supervision of Professor J.M. Chmielewski, dealt with the problem of transformation of a former gas plant in Wola district (Warsaw) into the conference and fair centre. The project drew attention to the possibility of adapting the historic buildings for new purposes and creating new, attractive public spaces in relation to the historical urban structure of former gas plant and communication links between planned subway and Western Warsaw Railway Station. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

29. Projekt dyplomowy, wykonany w 2008 r. na kierunku AiU, przez Magdalenę Kołłątaj, pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego, podejmował problematykę zagospodarowania przestrzennego Portu Żerańskiego na cele turystyczno-rekreacyjne z równoczesną propozycją uporządkowania zabudowy sąsiedniego osiedla i otwarcia jego przestrzeni publicznych w kierunku wody. Źródło: archiwum KUiGP

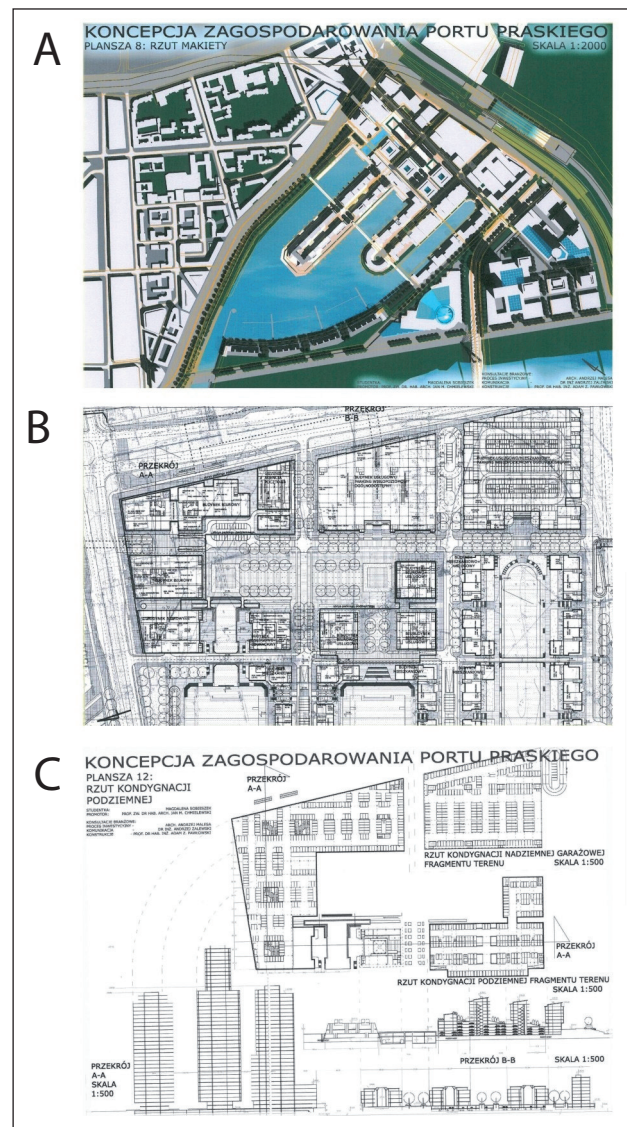
29. Master diploma project designed in 2008 in the field of AUP by Magdalena Kołłątaj under the supervision of Professor J.M. Chmielewski dealt with the problem of spatial redevelopment for tourist and recreation purposes of Żerań Harbour as well as proposition for rearrangement of neighbouring housing estate and opening its public spaces towards the water. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

W 2001 r. utworzona została Krajowa Izba Urbanistów, która skupiła wszystkie osoby upoważnione do samodzielnego pełnienia funkcji w planowaniu przestrzennym. Tym samym dualizm projektowy zadekretowany został przez dwie izby zawodowe: Izbę Architektów i Izbę Urbanistów. Istnieją więc dwie formy uprawnień zawodowych i w konsekwencji dwa sposoby projektowania. Rysujący się w praktyce zawodowej podział zadań projektowych w kształceniu architektów jeszcze się nie zaznaczył. Być może dlatego, że liczni architekci mają podwójne uprawnienia należące równocześnie do obu izb zawodowych.

Kierunek nauczania „Gospodarka Przestrzenna” /GP/ jako pierwszy utworzony został już w 1991 r. na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej, a następnie zaczął rozwijać się w uczelniach ekonomicznych, rolniczych i na uniwersytetach. Nowym wyzwaniem dla Katedry było więc uczestnictwo w organizacji w Politechnice Warszawskiej kierunku nauczania GP. Został on uruchomiony w 2004 r. w wyniku porozumienia dziekanów Wydziałów Geodezji i Kartografii oraz Architektury. Wkład programowy ze strony Wydziału Architektury został przygotowany przeze mnie w porozumieniu z dydaktykami, którzy mieli uczyć na tym kierunku. Zwiększyła się u nas ilość zadań dydaktycznych, przede wszystkim w związku ze zleceniami zajęć na GP. Trzeba było przeprofilować również szkołę nauczania projektowania urbanistycznego, wzmacniając w niej warstwę studialno-analityczną.

Nauczając projektowania urbanistycznego studentów architektury i studentów nie posiadających przygotowania architektoniczno-budowlanego należało zróżnicować akcenty przekazywanej wiedzy. Na pierwszych trzeba było wymuszać bardziej szczegółowe wnikanie w projektowanie formy urbanistyczno-architektonicznej, a od drugich wymagać, by w projektach zarysowywali tylko ramy przestrzenne dla budynków, jednak mocniej uzasadnione lokalnymi uwarunkowaniami. Tak więc projekty studentów Wydziału Architektury powinny być raczej wykonywane indywidualnie, zaś projekty studentów Gospodarki Przestrzennej mogą być przygotowywane w 3 – 4 osobowych grupach, pobudzających do grupowych dyskusji. Uznaliśmy, że indywidualnie zdobytą przez nich wiedzę można oceniać przy okazji pracy dyplomowej.

Program na kierunku kształcenia GP realizowany przez moją Katedrę obejmował zarówno wykłady oraz ćwiczenia audytoryjne, jak i ćwiczenia projek-

30. Projekt dyplomowy, wykonany w 2006 r. na kierunku AiU, przez Magdalę Sobieszek, pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego, podejmował problematykę zagospodarowania przestrzennego Portu Praskiego i nadania mu wizerunku wielkomiejskiego centrum, wzbogacającego prawobrzeżną panoramę Warszawy. W projekcie wyróżnia się architektoniczne podejście do kształtowania zabudowy. A – wizja zabudowy, B – rozwiązanie fragmentu przyziemia, C – podziemia i przekroje. Źródło: archiwum KUiGP

30. Master diploma project designed in 2006 in the field of AUP by Magdalena Sobieszak under the supervision of Professor J.M. Chmielewski dealt with the problem of spatial development of Praski Harbour while giving it an image of the big city centre, enriching panorama of the Vistula right river bank. Project distinguishes architectonic approach to the buildings. A – vision of built-up area, B – detailed plan of the basement part, C – underground detailed plan and cross-sections. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

towe. Wykładami na poziomie inżynierskim objęte były: „Wprowadzenie do architektury, urbanistyki i budownictwa”, „Teoria urbanistyki i gospodarki przestrzennej”, „Programowanie i realizacja w pla-

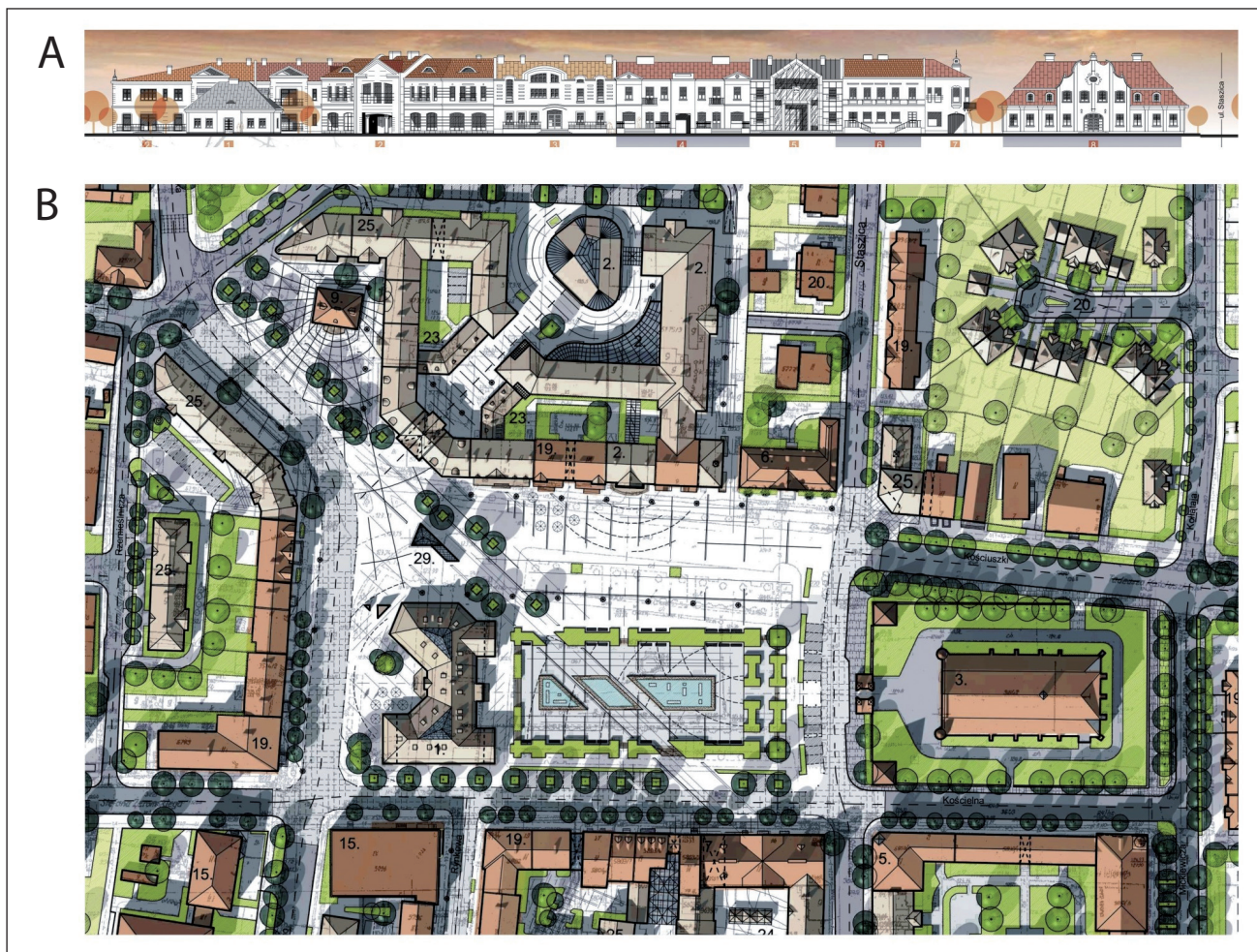

31. Projekt dyplomowy wykonany na kierunku Architektura i Urbanistyka przez Monikę Wiercioch pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego, podejmował problematykę utworzenia parku biznesu w rejonie elektrociepłowni Siekierki w Warszawie. W projekcie zastosowano ujednoczone moduły urbanistyczne dla poszczególnych firm z równoczesnym powiązaniem ich przestrzeniami publicznymi ulic i placów oraz rozległych terenów zieleni parkowej. Założono, że EC przejdzie z węgla na paliwo bardziej przyjazne dla środowiska. Źródło: archiwum KUiGP

31. Master diploma project designed in 2006 in the field of AUP by Monika Wiercioch under the supervision of Professor J.M. Chmielewski dealt with the problem of creating business park in the area of Siekierki Heat and Power Plant, Warsaw. The project uses standardized urban planning modules for individual companies and linking these modules with public spaces and with vast areas of green parks. It was assumed that Siekierki Heat and Power Plant will switch from coal to more environmentally friendly fuel. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

nowaniu przestrzennym”, „Planowanie obszarów wiejskich”, „Kulturowe aspekty rewitalizacji” oraz fakultatywnie „Najnowsze realizacje urbanistyczne”, a ćwiczeniami: „Teoria urbanistyki i gospodarki przestrzennej”. Ćwiczeniami projektowymi objęto zajęcia, na których studenci wykonywali na kolejnych semestrach: inwentaryzację urbanistyczną - ucząc się równocześnie programu graficznego AutoCAD (il. 33), szkice projektowe, zaznajamiające ich z elementami kompozycji urbanistycznej, projekty zespołu zabudowy mieszkaniowej, przy zastosowaniu tworzywa architektoniczno-budowlanego typowego dla tej zabudowy (il. 34), w końcu projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (il. 35).

Na poziomie magisterskim prowadzone są ćwiczenia audytoryjne w formie seminariów z „Urbanistyki krajów Unii Europejskiej”, na których studenci w grupach 2-3 osobowych przygotowują i wygłaszają referaty oraz dyskutują na tematy dotyczące aktualnych spraw związanych z gospodarką przestrzenną, planowaniem i urbanistyką. Na poziomie tym wykonywany jest także projekt planistyczny wybranego obszaru, na którym uczymy postrzegania i przestrzennej lokalizacji problemów rozwojowych gminy oraz zagadnień związanych ze sferą polityki przestrzennej. Tematem projektowym jest zawsze wizja kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta małego lub średniej wielkości na tle rozpoznanych uwarunkowań jego zagospodarowania (il. 36).

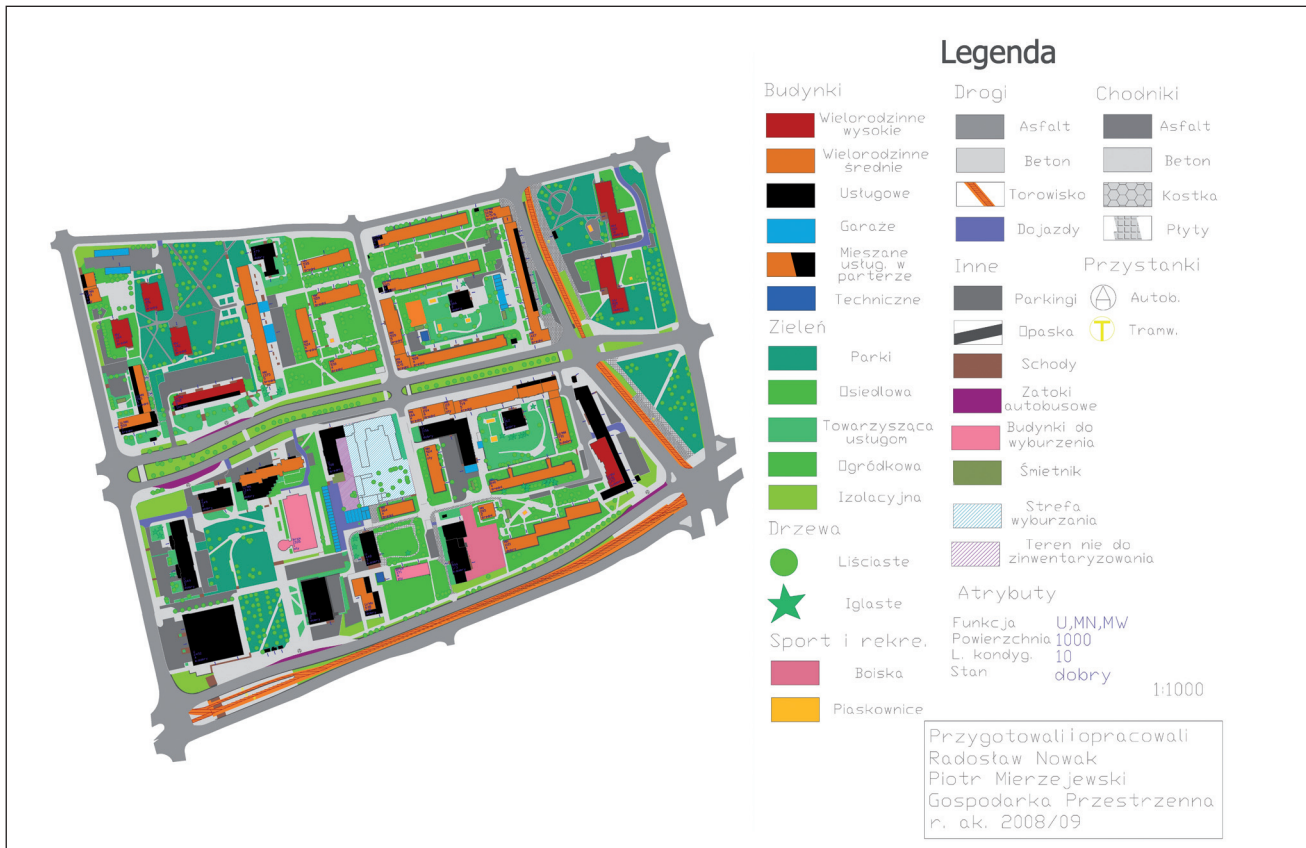

32. Praca dyplomowa wykonana na kierunku AiU w 2006 r. przez Marcina Skałę pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego. Konceptcja zagospodarowania rejonu Rynku Mariackiego w Węgrów; A – propozycja architektoniczna uzupełnień zabudowy o funkcje administracji miejskiej w pierzei północnej rynku, B – propozycja zagospodarowania płyty rynku w powiązaniu z lokalizacją zespołu administracyjnego miasta. Źródło: archiwum KUIGP

32. Master diploma project designed in 2006 in the field of AUP by Marcin Skała under the supervision of Professor J.M. Chmielewskiego. The urban composition of the Mariacki Square in Węgrów; A – architectural proposition of building frontage with municipal administration functions in the northern site of the square, B – proposition of the arrangement of square's floor with the location of the city hall building. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

Zainteresowani planowaniem przestrzennym i urbanistyką studenci GP wykonują dwa dyplomy, na poziomie inżynierskim i magisterskim. Dyplomy mają charakter projektowy. W stosunku do kierunku Architektura i Urbanistyka (AiU) są one mocniej oparte na wykonywanych przez dyplomantów analizach urbanistycznych, które są podstawą do wyciągania wniosków projektowych. W dyplomach inżynierskich (il.37) mocniej wydobywany jest problem planistyczny na poziomie planu miejscowego, zaś w dyplomach magisterskich zwraca się uwagę na możliwości kierunkowego przekształcania struktur urbanistycznych całej jednostki osadniczej w kontekście ponadlokalnym lub regionalnym (il. 38).

Uczę projektowania urbanistycznego przyszłych architektów i tych, którzy nie ubiegają się o taki dyplom, mamy możliwość stwierdzenia, jakie predyspozycje wstępne i wiedza niezbędne są dla podejmowania decyzji projektowych w skalach urbanistycznych. Analizując prace projektowe wykonywane na poszczególnych semestrach studiów zarówno kierunku AiU, jak i GP można wnioskować, że najistotniejsza jest postawa projektanta wobec spraw wchodzących w zakres projektowania. Studenci architektury wcześniej stawiają hipotezę kierunku rozwoju, wyprowadzoną często z niepełnego rozpoznania uwarunkowań rozwojowych. Ich twórcze predyspozycje nie są bowiem nastawione na analityczną warstwę projektowania, lecz na kreatywną, często

33. Pierwsze ćwiczenie z cyklu projektowania urbanistycznego na kierunku GP, inwentaryzacja stanu zagospodarowania i zabudowy wybranego obszaru Warszawy wykonane przez Radosława Nowaka i Piotra Mierzejewskiego. Studenci przy użyciu programu AutoCAD nanosili na mapę zebrane w terenie dane. Źródło: archiwum KUiGP

33. First practical exercises in urban design in the field of Spatial Planning and Management (SPM), urban inventory of selected part of Warsaw by Radosław Nowak i Piotr Mierzejewski. Students presented on the map information collected during local vision, using AutoCAD program. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

wizjonerską. Studentów GP łatwiej jest przekonać do gruntownego badania zaistniałych stanów zagospodarowania, w tym również do postrzegania ich w procesach czasoprzestrzennych, ekonomicznych, ekologicznych i społecznych. Ma to niewątpliwie związek z interdyscyplinarnością wiedzy przekazywanej w czasie całych studiów. Przejawia się to również większymi umiejętnościami uczenia się, zapamiętywania i wzajemnego kojarzenia różnych zagadnień. Cechę tę stwierdziliśmy na przykład przy okazji egzaminu z teorii urbanistyki, który to egzamin łatwiej zdają studenci GP niż studenci AiU.

6. Przyszłość projektowania urbanistycznego wobec nowych wyzwań

Umiejętności w podejmowaniu decyzji projektowych, które kształtujemy w studentach, nie są różne w skali architektonicznej i urbanistycznej, łączy je bowiem zawsze zdolność kreacji nowych form.

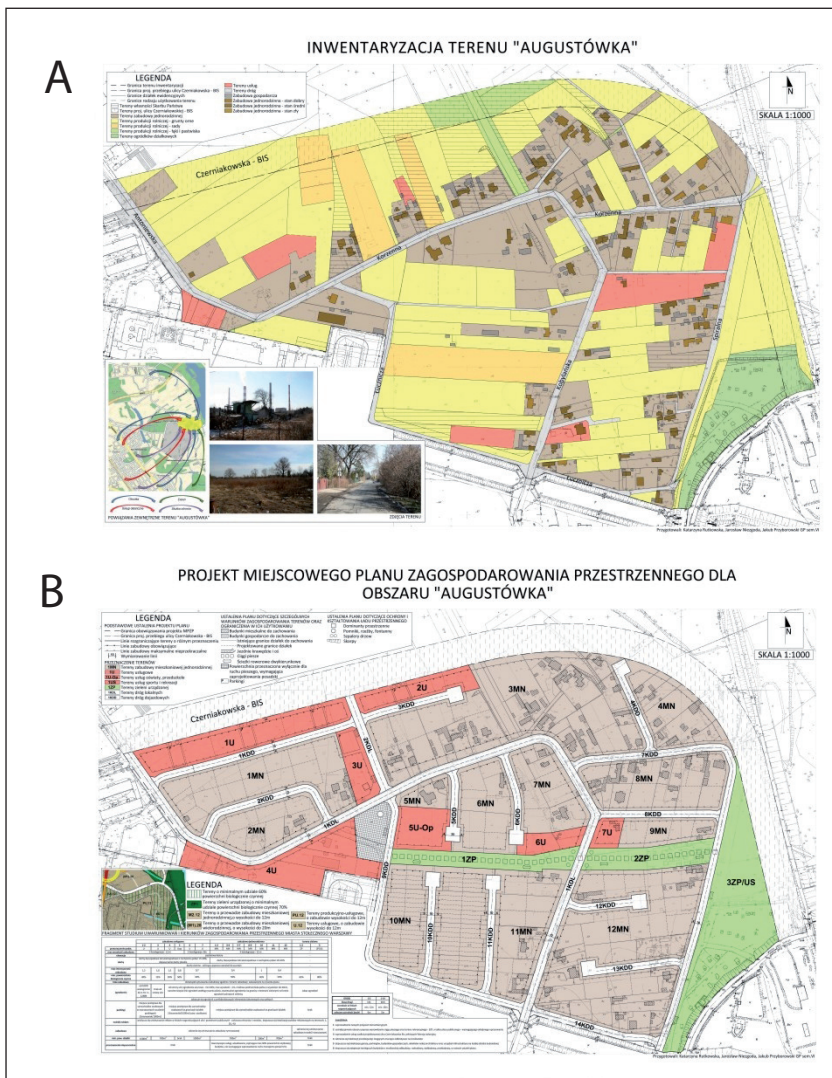
Ważne są jednak proporcje pomiędzy decyzjami wolnymi, tj. zależnymi od woli projektanta, a decyzjami oczywistymi i uwarunkowanymi. W planowaniu przestrzennym najczęściej decyzje wolne są bardzo ograniczone. W licznych przypadkach do ich podjęcia wymagana jest zdeterminowana wola projektanta, umiejętność argumentacji i zdolność przekonywania do własnych racji. Ma to związek z prestiżem zawodu i indywidualną pozycją w środowisku zawodowym.

Rozwój nowych dyscyplin i specjalności naukowych takich jak: socjologia miasta, geografia społeczna, ekologia i psychologia środowiskowa, umacniają wśród architektów i urbanistów wyczulenie na kulturowe, społeczne i przyrodnicze konsekwencje w kreacji środowiska zbudowanego. Świadomość umacniania się społeczeństwa wiedzy, dla którego pracują architekci i urbanisci, zmusza do postrzegania twórczości projektowej w dużo szerszym polu zależności niż jeszcze kilka lat wcześniej. Zwłaszcza-

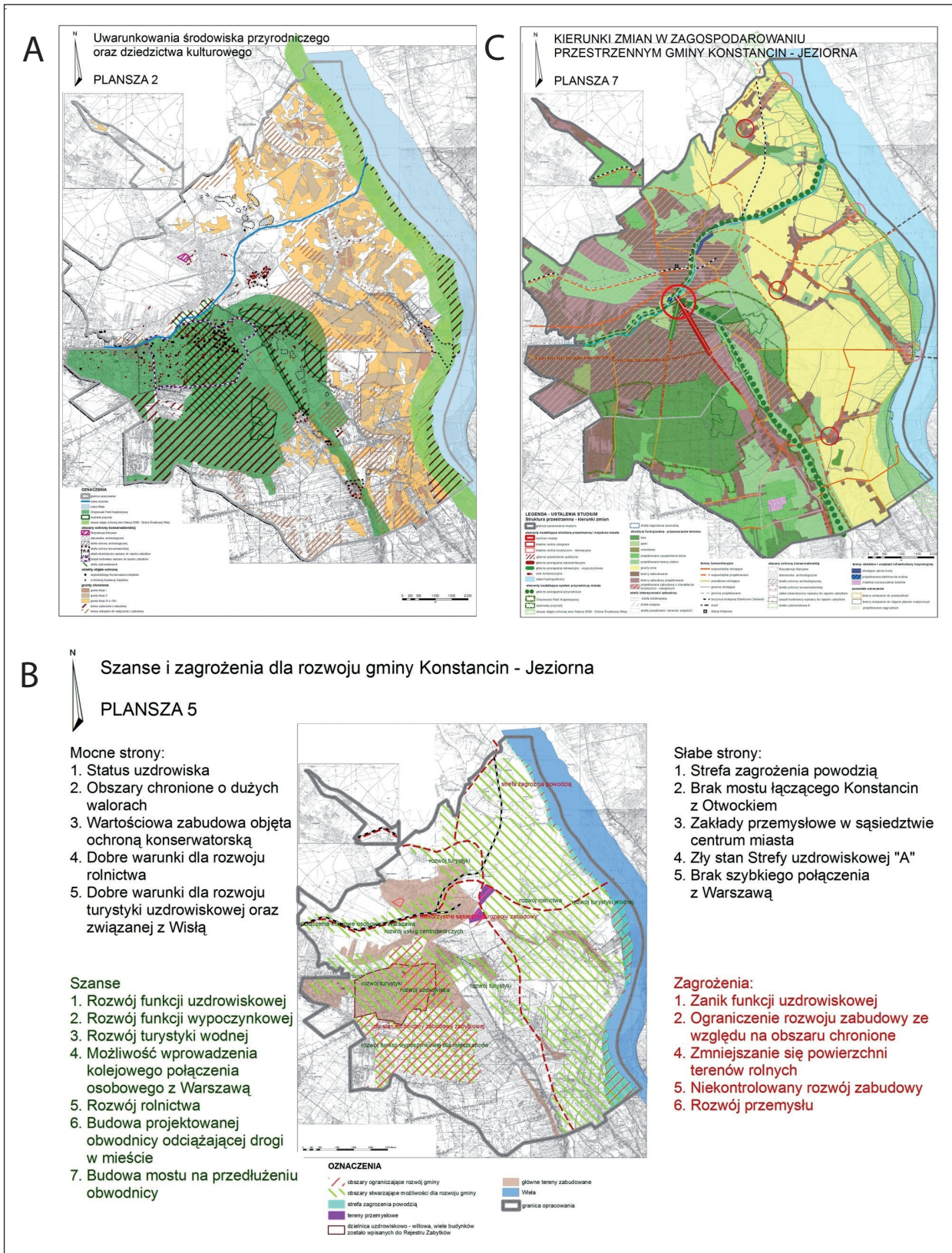
34. Projekt zespołu mieszkaniowego wykonany przez trzysobową grupę studentów na kierunku GP, pod kierunkiem dr K. Solarek.
 Źródło: archiwum KUiGP

34. Project of a housing area prepared by a group of three students in the field of SPM. under the supervision of Doctor K. Solarek.
 Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

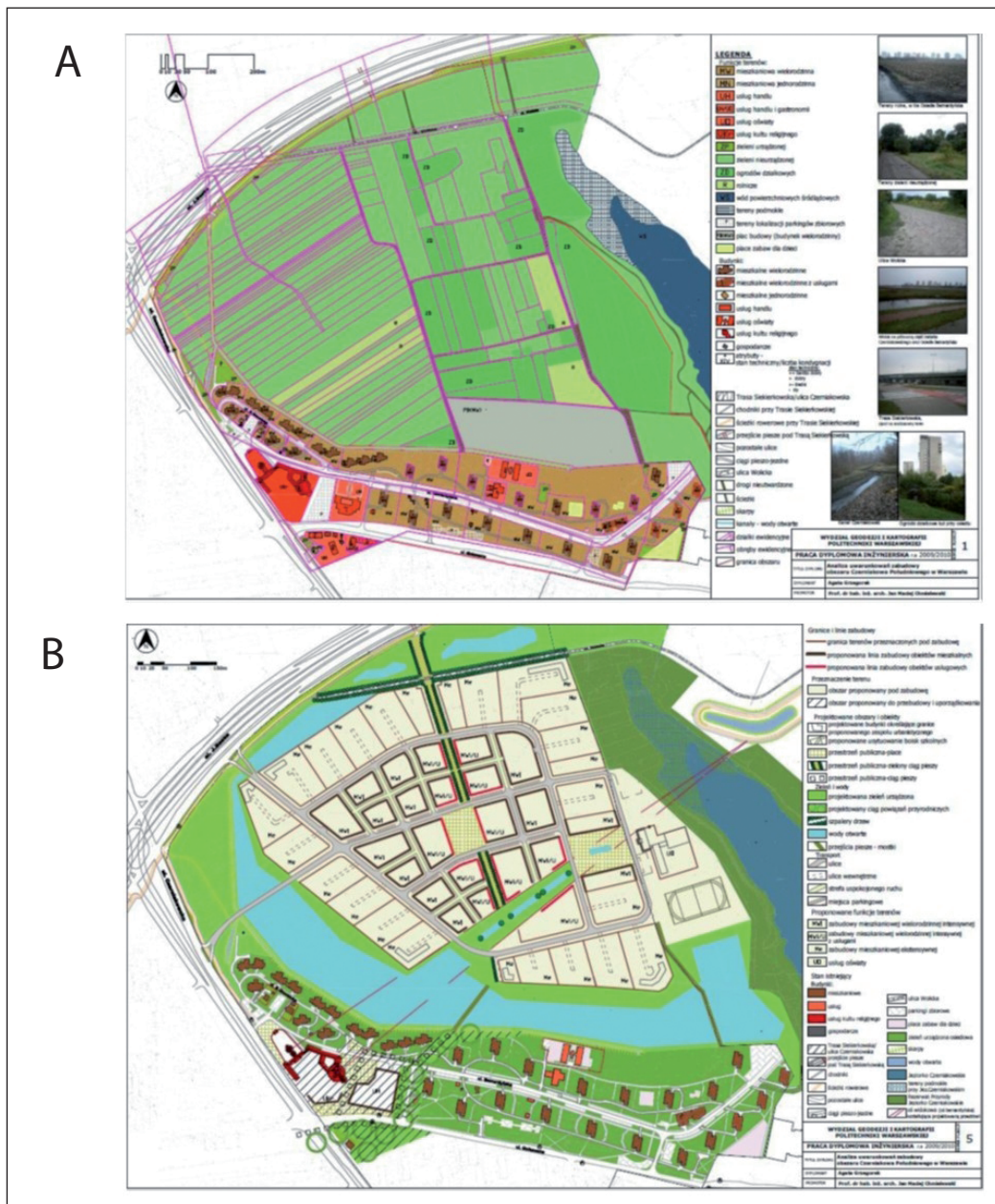
35. Projekt miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego rejonu Augustówka w Warszawie, wykonany na kierunku GP, przez Katarzynę Rutkowską, Jarosława Niezgodę i Jakuba Przyborowskiego na sem. VI, pod kierunkiem dr K. Solarek. A – inwentaryzacja urbanistyczna obszaru planu, B – projekt planu. Źródło: archiwum KUiGP

35. Project of Local Spatial Management Plan of Augustówka area, Warsaw, designed in 6th semester in the field of SPM by Katarzyna Rutkowska, Jarosław Niezgodę and Jakub Przyborowski under the supervision of Doctor K. Solarek. A – urban inventory of the plan area, B – design project of the plan. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

36. Projekt studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Konstancin-Jeziorna, wykonany na kierunku GP przez studentów na sem. II magisterskim, wykonany pod kierunkiem dr M. Mireckiej. A – zidentyfikowane uwarunkowania przyrodnicze i kulturowe miasta, B – zidentyfikowane cechy miasta analizą SWOT, C – kierunkowa wizja rozwoju przestrzennego. Źródło: archiwum KUiGP

36. Project of Study of the Conditions and Directions of the Spatial Management of Konstancin-Jeziorna city, prepared in the field of SPM, in 2nd semester of master studies under the supervision of Doctor M. Mirecka. A – natural and cultural conditions of the city, B – features of the city identified in the SWOT analyse, C – directions of the spatial development vision. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

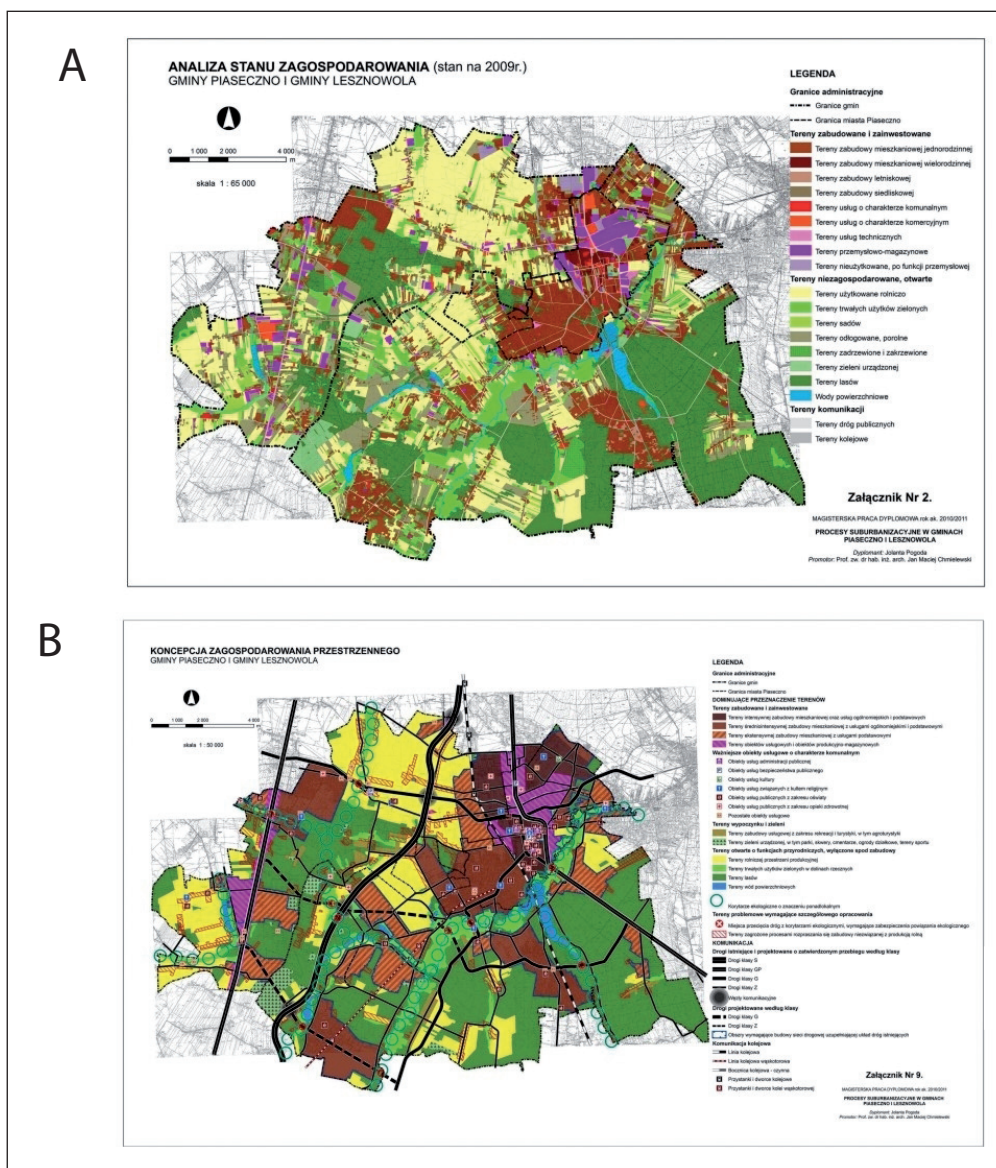
37. Praca inżynierska wykonana na kierunku GP pt. „Analiza uwarunkowań zabudowy obszaru Czerniakowa Południowego w Warszawie”, wykonana przez Agatę Grzegorek pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego, A – analiza stanu zagospodarowania, B – szkic możliwości zagospodarowania przestrzennego w nawiązaniu do koncepcji nowej urbanizacji i zasad zrównoważonego rozwoju. Źródło: archiwum KUiGP

37. Engineering degree diploma project designed in the field of SPM, entitled *Analysis of the determinants of building area in Southern Czerniaków in Warsaw* prepared by Agata Grzegorek under the supervision of Professor J.M. Chmielewski. A – urban inventory of the area, B – sketch of the possibility of spatial planning in relation to new urbanism concept and principles of sustainable development. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

cza w urbanistyce i planowaniu przestrzennym partycypacja społeczna staje się nie tylko formalnym wymogiem, ale również koniecznością przeprofilowania sposobów w podejmowaniu decyzji projektowych.

W licznych krajach dostrzega się powrót do projektowania urbanistycznego, zintegrowanego z projektowaniem architektonicznym, zwłaszcza, gdy re-

alizowane są duże zadania związane z przekształcaniem struktur urbanistycznych w programach rewitalizacji, prowadzonej w partnerstwie publiczno-prywatnym. Ta forma inwestowania umożliwia realizację programów ukierunkowanych na daleko idące przekształcenia struktur przestrzennych w miastach, szczególnie w miastach wielkich, atrakcyjnych inwestycyjnie.

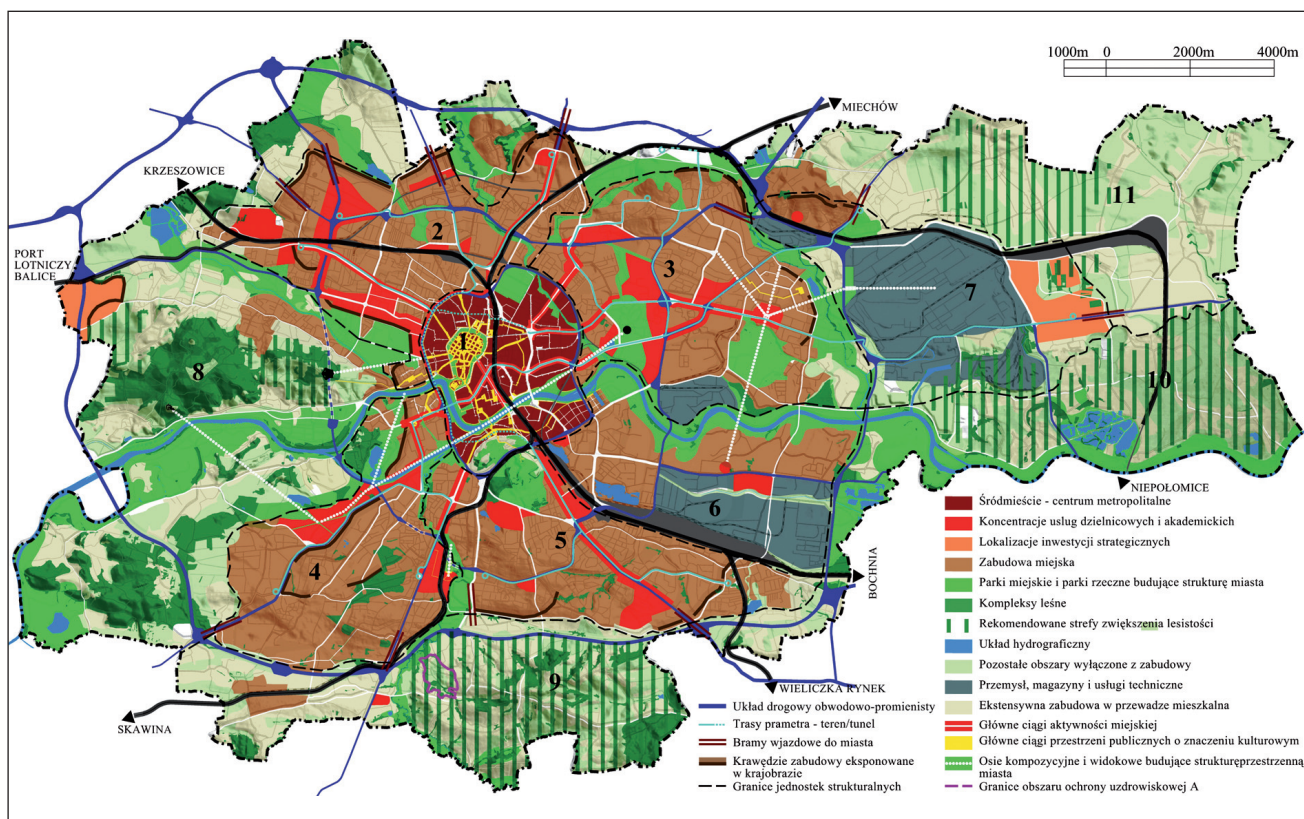

38. Praca magisterska wykonana na kierunku GP przez Jolantę Pogodę, pod kierunkiem prof. J.M. Chmielewskiego, pt. „Procesy suburbanizacyjne w gminach Piaseczno i Lesznowola w obszarze metropolitalnym Warszawy”. A – analiza stanu istniejącego zagospodarowania, B – propozycja uporządkowania procesu urbanizacji. Źródło: archiwum KUiGP

38. Master diploma project designed in the field of SPM by Jolanta Pogoda under the supervision of Professor J.M. Chmielewski entitled *Suburbanization processes in municipalities Piaseczno and Lesznowola in the metropolitan area of Warsaw*. A – analysis of existing land use, B – proposal of regulation of the urbanization process. Source: Chair of Urban Design and Town Planning archives

Staram się przybliżyć studentom ten fenomen na wykładach z „Teorii urbanistyki” oraz prowadząc wykłady pod nazwą „Najnowsze realizacje urbanistyczne”. Projektowanie dla potrzeb planowania przestrzennego bardzo często ma konotacje polityczne. Wyrazem ich są stawiane przed urbanistami zadania umiejętności przedstawienia projektu polityki przestrzennej, jaką władze samorządowe powinny prowadzić w budowaniu ładu przestrzennego i w przestrzeganiu zasad rozwoju zrównoważonego. Takim dokumentem polityczno-planistycznym jest studium uwarunkowań i kierunków zago-

spodarowania przestrzennego gminy. Tkwi w nim wizja rozwoju przestrzennego i równocześnie konieczność ustalenia kierunków podejmowanych działań, aby ją urzeczywistnić. Z jednej strony rysuje się wola konkretyzacji zaplanowanej struktury przestrzennej, czasem nawet dużej jednostki osadniczej, z drugiej strony konieczność uelastyczenia ustaleń studium wiążących dla planowania miejscowego. W projektowaniu urbanistycznym ujawnia się wówczas potrzeba prognozowania rozwoju przy niskiej wiedzy o szansach i potrzebach rozwojowych.

39. Projekt zmian studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa – wizja rozwoju przestrzennego – proponująca rozwój Krakowa w postaci zwartej struktury urbanistycznej wewnątrz zintegrowanej, skontrastowanej z ekstensywnie zagospodarowaną strefą obrzeży, w której wyróżniałyby się dwa bieguny gospodarczego rozwoju zachodni – w rejonie lotniska Balice i wschodni – w rejonie kombinatu hutniczego. Centrum miasta i Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego tworzyłby powiększony obszar śródmieścia. Źródło: archiwum własne prof. J.M. Chmielewskiego

39. Design project of the Study of the Conditions and Directions of the Spatial Management of Cracow – spatial development vision – proposition for development in the shape of a compact city in contrasted to extensively build suburbs with two distinctive economic poles of development – the Balice Airport in the west and metallurgical combine in the east. Centre of the city and of the Cracow Metropolitan Area would create an extended downtown area. Source: Professor J.M. Chmielewski private archives

Zespół Katedry Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej, którym kieruję, zdobył w tym zakresie projektowania doświadczenia w praktyce zawodowej, wykonując projekty studiów dla miast różnej wielkości. Poważnym wyzwaniem było opracowanie w latach 2008-2011 projektu zmian studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa (il. 39). Doświadczenia naukowo-badawcze, a także planistyczne, jakie mogłem wyprowadzić, kierując jako główny projektant tym zadaniem, wymagają jeszcze pogłębionych analiz i studiów. Dziś można już zauważyć, że dla prognozowania rozwoju konieczna jest umiejętność

określania parametrów pozwalających na zwymiarowanie niezbędnych potrzeb przestrzennych dla zachodzących procesów urbanizacyjnych. Ich brak stwarzać będzie poważną trudność w równoważeniu potrzeb rozwoju gospodarczego z potrzebami ochrony przyrody. Korzenie tej umiejętności tkwią w inwentaryzacji urbanistycznej, która w warszawskiej szkole projektowania urbanistycznego stanowiła wyjście do kreacji rozwiązań przestrzennych.

Mam nadzieję, że szkoła projektowania urbanistycznego budowana już blisko sto lat na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej daje mocne podstawy do sprostanania nowym wyzwaniom.

*Prof. zw. dr hab. inż. arch. Jan Maciej Chmielewski
Kierownik Katedry Urbanistyki i Gospodarki Przestrzennej
Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej*